

Robin Rog 4318781
2526-HS Masterscriptie Encyclopedie en filosofie van het recht
Mr. Dr. G. Molier
Onderwerp 2: Democratie en totalitarisme
3 februari 2026
Woorden: 14.462

Democratische kwetsbaarheid: een kracht of bron van instabiliteit?

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	3
<i>1. Theoretisch kader</i>	5
<i>2. Methodologie</i>	10
<i>3. Democratie onder druk: populisme</i>	12
3.1 Populisme	12
3.2 Een verrassende verkiezingsuitslag, of toch niet?	13
3.3 Het verlangen naar de grote, boze man.....	15
3.4 Hoe technocratie en populisme hand in hand kunnen gaan.....	18
<i>4. Democratie onder druk: polarisatie</i>	22
4.1 Wat is polarisatie?	22
4.2 De radicalisering van links versus rechts	23
4.3 Polarisatie in actie: de politieke moord op Charlie Kirk.....	25
<i>5. Democratie onder druk: complottheorieën</i>	28
5.1 Wat zijn complottheorieën?.....	28
5.2 The Great Reset	29
5.3 Hoe QAnon de democratie op de proef stelde.....	31
<i>6. De invloed van sociale media op democratische kwetsbaarheid</i>	33
<i>7. Aanbevelingen voor bescherming democratische kwetsbaarheid in het post-Lefort tijdperk</i>	36
<i>8. Conclusie</i>	38
<i>Literatuurlijst</i>	39

Inleiding

De democratie staat onder druk. Populisme, polarisatie en de opkomst van complottheorieën ondermijnen het publieke debat en bedreigen het collectieve vertrouwen in democratische instituties. De Franse filosoof Claude Lefort beschrijft de democratie als een politiek systeem waarin de macht in essentie ‘leeg’ blijft, aangezien deze niet permanent is bezet door een individu of groep. Ook betoogt hij dat de kracht van democratie juist schuilt in haar vermogen om diverse standpunten te kunnen omarmen. Deze inherente leegte, openheid en onzekerheid van de democratie maken haar zowel krachtig als kwetsbaar, waarbij de grens tussen beide soms erg dun kan zijn. In tijden van crisis kan de kwetsbaarheid van het democratische stelsel namelijk al snel misbruikt worden, waardoor deze kwetsbaarheid als kracht zijnde juist kan omslaan in een bron van instabiliteit. Dit roept de volgende vraag op:

‘Hoe kan de democratische kwetsbaarheid, zoals beschreven door Claude Lefort, zowel een kracht als een bron van instabiliteit vormen in de context van hedendaagse uitdagingen zoals populisme, polarisatie en complottheorieën?’

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is dat Lefort’s democratietheorie en zijn visie op democratische kwetsbaarheid in een nieuwe context geanalyseerd zullen worden. In het licht van actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen wordt er gekeken of de democratische kwetsbaarheid zoals Lefort deze uiteenzet wel is opgewassen tegen bepaalde uitdagingen. Daarbij zal worden onderzocht in hoeverre populisme, polarisatie en complottheorieën niet alleen symptomen van deze kwetsbaarheid zijn, maar deze ook verder voeden. Er is namelijk een lacune zichtbaar in onderzoek naar hoe het aspect van onbepaaldheid - en daarmee kwetsbaarheid - in Lefort’s democratietheorie juist zou kunnen leiden tot instabiliteit en crisis binnen democratieën. Met dit onderzoek wordt een dieper inzicht verkregen in de dynamiek tussen het democratische systeem en de moderne uitdagingen waarmee zij geconfronteerd wordt, wat weer bij kan dragen aan het academische debat over dit onderwerp.

Democratische samenlevingen worden dus geconfronteerd met nieuwe uitdagingen, die ook direct voelbaar zijn in de maatschappij. Burgers zijn wantrouwend, voelen zich onzeker en de sociale cohesie daalt. De opkomst van populistische leiders, de toenemende polarisatie en de verspreiding van complottheorieën zorgen ervoor dat de democratie als systeem zijnde ingrijpende ontwikkelingen moet doormaken om zichzelf te kunnen beschermen tegen deze moderne uitdagingen. Nu sociale media diepgeworteld is in onze maatschappij, hebben populistische leiders en complottheorie-denkers ook nog eens digitale platformen tot hun beschikking waardoor zij een veel grotere achterban kunnen werven en polarisatie binnen de samenleving nog meer kunnen versterken. Maatschappelijk gezien is het dus relevanter dan ooit om de relatie tussen deze uitdagingen en democratie te onderzoeken, maar daarbij ook de rol van sociale media te betrekken.

In het eerste hoofdstuk wordt de democratietheorie van Lefort uiteengezet, waarna een verdiepende praktische concretisering van de democratische kwetsbaarheid wordt gegeven door Levitsky & Ziblatt. Vervolgens worden een aantal fenomenen die invloed hebben op de hedendaagse democratie geanalyseerd, waaronder populisme, polarisatie en

complottheorieën. Daarna wordt de aanvullende dimensie die sociale media aan dit vraagstuk geeft onderzocht. In het daaropvolgende hoofdstuk worden aanbevelingen geformuleerd voor het omgaan met de democratische kwetsbaarheid in het post-Lefort tijdperk. Het onderzoek sluit af met een conclusie.

1. Theoretisch kader

De democratie-opvatting van de Franse politiek filosoof Claude Lefort (1924-2010) vormt het conceptuele fundament van dit onderzoek. Deze opvatting wordt uiteengezet in zijn werk *Democratie en totalitarisme*, een selectie van lezingen en essays waarin hij zijn ideeën over democratie, totalitarisme en macht uitwerkt. Lefort beschouwt democratie en totalitarisme als twee fundamentele politieke regimes in het licht van de politieke moderne tijd.¹ In zijn werk onderzoekt hij de onderliggende structuur van deze regimes aan de hand van een diepgaande analyse, die zowel historisch als filosofisch van aard is. Lefort zet beide politieke structuren als het ware in dialoog met elkaar, zodat de overeenkomsten en verschillen duidelijk naar voren komen.² Zijn werk biedt dus waardevolle inzichten om de uitdagingen van de democratie in onze tijd beter te kunnen doorgronden.

Democratische onbepaaldheid

Democratie is volgens Lefort niet zozeer een reeks vaste procedures en instellingen; hij beschouwt democratie meer als een symbolisch-politieke orde, die wordt gekenmerkt door een fundamentele onbepaaldheid.³ Lefort benadrukt de meerwaarde van het democratisch stelsel, juist omdat democratie ruimte biedt voor onbepaaldheid en pluraliteit.⁴ Maatschappelijke verdeeldheid wordt niet onderdrukt, maar juist erkend en zelfs geïnstitutionaliseerd, wat volgens Lefort een unicum is. Het staan voor op democratische wijze politiek bedrijven betekent dan ook het waarborgen van een publieke ruimte waarin individuen vrijelijk uiteenlopende standpunten kunnen verkondigen.⁵ Dit leidt tot een bijzonder type debat; het democratisch debat heeft namelijk geen definitief eindpunt. Verschillende standpunten bestaan binnen dit debat, zonder dat deze veelheid ooit tot een bepaalde eenheid zal leiden. De democratie blijft daarmee dus een open proces van voortdurende meningsvorming.⁶

De lege plaats van de macht

Naast de nadruk die Lefort legt op het belang van pluraliteit en de onbepaaldheid van het publieke debat, is er nog een ander belangrijk punt dat de kern vormt van de democratietheorie van Lefort. Er heerst niet alleen een onbepaaldheid van de publieke ruimte, maar ook een onbepaaldheid van de macht. Volgens Lefort erkent het democratische stelsel dat de plaats van de macht structureel 'leeg' is: deze is niet vertegenwoordigd door een specifieke persoon, groep of ideologie, maar rouleert tussen veranderlijke machtsdragers.⁷ Deze symbolische leegte zorgt ervoor dat macht altijd tijdelijk en betwistbaar is, en dat er eigenlijk continue heronderhandelingen plaatsvinden over hoe de macht wordt ingevuld. Waar vroeger de macht duidelijk gecentreerd was in de heersende vorst, is de zetel waar de

---

¹ Lefort 2024, p. 11.

² Lefort 2024, p. 11.

³ Lefort 2024, p. 9.

⁴ Lefort 2024, p. 11.

⁵ Lefort 2024, p. 11.

⁶ Lefort 2024, p. 11.

⁷ Lefort 2024, p. 16.

koning op zat nu symbolisch leeg. Degene die op deze zetel plaatsneemt, zit hier tijdelijk en kan de macht nooit definitief toe-eigenen.⁸ Het gevolg van deze politiek-symbolische omwenteling was volgens Lefort dat de samenleving haar bepaaldheid verloor. Er was niet langer een heersende ultieme waarheid waaruit politieke legitimiteit kon worden geput. Politieke legitimiteit dient te ontstaan door een publieke strijd om representatie en belangen.⁹ De macht kan volgens Lefort dus nooit aan een enkel lichaam verbonden zijn die de ultieme waarheid belichaamt. Alleen door middel van bijvoorbeeld geweld zou een sterveling blijvend op de zetel kunnen blijven zitten.¹⁰

Democratische kwetsbaarheid

De democratische openheid en de leegte van de plaats van de macht zijn volgens Lefort de fundamentele krachten van het democratische stelsel. Zij bieden ruimte voor pluralisme, een verscheidenheid aan politieke representatie en de mogelijkheid tot verandering. Lefort beaamt dat de conflicten en onzekerheden die hierbij komen kijken, noodzakelijk en productief zijn.¹¹ Tegelijkertijd houdt dit wel in dat het democratische stelsel geen stabiele identiteit heeft. Het is niet definitief bepaald wie gerechtigd is om te leiden, wie ‘het volk’ is en wat onder ‘rechtvaardig’ wordt verstaan. De democratie als een ‘plek van onbepaaldheid’ heeft daarmee een keerzijde. Het kan namelijk ook onzekerheden met zich meebrengen. In voorspoedige tijden zijn deze onzekerheden wel te verdragen voor de burger. Wanneer er echter sprake is van crisis of conflict, dan worden deze onzekerheden uitvergroet en wordt het lastiger voor burgers om deze te dragen. In tijden van crisis hebben burgers juist meer behoefte aan zekerheid, waar actoren gemakkelijk op in kunnen spelen door te beloven een einde te maken aan de democratische onbepaaldheid.¹² Deze onbepaaldheid draagt dus ook een kiem van instabiliteit in zich en maakt dat een democratisch regime inherent al bijdraagt aan haar eigen ondermijning.¹³ Dit laat dus een bepaalde kwetsbaarheid zien die onlosmakelijk is verbonden met het democratische stelsel.

Totalitarisme

De openheid van de democratie staat volgens Lefort lijnrecht tegenover het gesloten stelsel van het totalitarisme.¹⁴ Waar in een democratie een pluraliteit van waarheden naast elkaar kan bestaan en een open debat kan worden gevoerd binnen de samenleving, worden deze pluraliteit en onbepaaldheid bij het totalitarisme ingeleverd voor een ultieme waarheid. Er is ruimte voor één wereldbeeld en deze dient niet ter discussie te worden gesteld binnen een open publiek debat.¹⁵ Een belangrijk aspect van dit totalitaire wereldbeeld is ook dat er een duidelijk vijandbeeld wordt geschetst: de homogene samenleving plaatst zichzelf tegenover de ‘Ander’.¹⁶ Ook het principe van de lege plaats van de macht, kenmerkend voor de

---

⁸ Lefort 2024, p. 16.

⁹ Lefort 2024, p. 17.

¹⁰ Lefort 2024, p. 47.

¹¹ Lefort 2024, p. 26.

¹² Lefort 2024, p. 19.

¹³ Lefort 2024, p. 9.

¹⁴ Lefort 2024, p. 12.

¹⁵ Lefort 2024, p. 25.

¹⁶ Lefort 2024, p. 12.

democratie, staat haaks tegenover de totalitaire opvatting van de macht. Waar binnen de democratie de macht altijd tijdelijk en betwistbaar is, wordt binnen het totalitarisme de macht juist volledig belichaamd en toegeëigend door één sterke leider, partij of ideologie.¹⁷ Hoewel democratie en totalitarisme in direct contrast met elkaar staan, benadrukt Lefort in zijn analyse een interessant inzicht: de democratie, hoewel zij vaak haaks staat op het totalitarisme, vormt tegelijkertijd ook de voorwaarde voor het kunnen ontstaan van dit regime.¹⁸

Voor Lefort is totalitarisme een post-democratisch verschijnsel. Om het totalitarisme echt te kunnen begrijpen, dient namelijk te worden gekeken naar de principes van de democratie.¹⁹ Het principe van de onbepaaldheid van de democratie uit zich, zoals eerder benoemd, in de pluraliteit van standpunten die naast elkaar bestaan binnen het publieke debat, waardoor er nooit een vast eindpunt van het debat is en daarmee dus geen vaste notie van waarheid. Het principe van onbepaaldheid uit zich daarmee ook in de bron van gezag, aangezien deze nooit definitief vastligt en nooit een representatie kan zijn van de pluraliteit aan standpunten. De macht kan daarmee altijd worden betwist, wat de verdeeldheid in de samenleving nog meer laat zien. Het feit dat het democratische stelsel zowel op de plaats van de macht als binnen de samenleving geen bakens van zekerheid heeft, maakt haar kwetsbaar.²⁰ In tijden van voorspoed is dit vaak niet merkbaar, maar in tijden van crisis waarbij de angst en onzekerheid van burgers toeneemt, kan de onbepaaldheid van de democratie averechts werken. Volgens Lefort openbaart zich in momenten van angst en onzekerheid een verlangen naar duidelijkheid. Dit kan zich uitten in een verlangen naar een sterke leider of een duidelijke notie van wie ‘het volk’ is, maar ook een verlangen naar een waarheid waar men op dat moment houvast in kan vinden.²¹ Dit is een fenomeen wat Lefort ook wel de *totalitaire verleiding* noemt.²² Een oorlog, natuurramp, zware economische crisis of een andere situatie waarin individuen in toenemende onzekerheid verkeren, vormen ideale broedplekken voor een partij om hier misbruik van te maken en de duidelijkheid te verschaffen waar het volk op dat moment behoefte aan heeft.²³

Politiek denker en filosofe Hannah Arendt geeft een aanvullende verdieping aan het inzicht van de *totalitaire verleiding* in haar werk *The Origins of Totalitarianism*. Hierin benadrukt zij dat in een wereld die onzeker en ondoorgrondelijk voelt, mensen in een toestand raken waarin ze steeds lastiger onderscheid kunnen maken tussen fictie en realiteit: ze geloven alles en niets tegelijkertijd, waardoor de waarheid haar betekenis verliest.²⁴ Het onvermogen om met onzekerheid om te gaan kan uiteindelijk leiden tot de aantrekkingskracht van totalitaire bewegingen.²⁵ Waar Lefort de onbepaaldheid en onzekerheid juist als constitutieve

---

¹⁷ Lefort 2024, p. 61.

¹⁸ Lefort 2024, p. 12.

¹⁹ Lefort 2024, p. 18.

²⁰ Lefort 2024, p. 19.

²¹ Lefort 2024, p. 19.

²² Lefort 2024, p. 22.

²³ Lefort 2024, p. 19.

²⁴ Arendt 1951, p. 382.

²⁵ Arendt 1951, p. 380.

kenmerken van de democratie acht, beargumenteert Arendt hoe samenlevingen juist in die onbepaaldheid hun houvast kunnen verliezen en zich daarmee wenden tot een persoon, partij of ideologie die absolute orde belooft en dit kan gebruiken als rechtvaardiging om de macht exclusief naar zich toe te trekken.²⁶ Arendt maakte op die manier al duidelijk dat democratische kwetsbaarheid, wanneer een samenleving zich in een crisissituatie bevindt, kan omslaan in vernietiging van pluralisme en een totalitaire ordening van de macht. Het doel van het totalitarisme is namelijk niet alleen om een einde te maken aan de menselijke vrijheid, maar ook aan de menselijke pluraliteit.²⁷ Een totalitair regime dringt dus zowel door in de publieke sfeer als in de privésfeer, met als eindpunt het reduceren van alle individuen tot één Mens, die hetzelfde denkt, waarneemt en voelt.²⁸

Levitsky en Ziblatt: de sluipende erosie van democratische normen

De analyse van Levitsky en Ziblatt laat zien hoe de democratische kwetsbaarheid zichtbaar is in de politieke praktijk en zij geven hiermee een hedendaagse verdieping aan het theoretisch kader. Hun werk vormt een praktische aanvulling op Lefort's abstracte theorie en zijn symbolische concepten. In *How Democracies Die* wordt uitgelegd hoe democratische kwetsbaarheid zich niet alleen uit in crisismomenten, maar ook in de geleidelijke erosie van democratische principes door actoren binnen het democratische regime zelf. Levitsky en Ziblatt introduceren het concept 'Guardrails of Democracy', bestaande uit 1) *Mutual toleration* en 2) *Institutional forbearance*.²⁹ *Mutual toleration* (hierna: wederzijdse tolerantie) houdt in dat politieke tegenstanders, zolang zij de grondwettelijke spelregels respecteren, elkaar dienen te erkennen als legitiem. Men kan het fundamenteel oneens zijn, maar moet elkaars recht om te bestaan en te regeren accepteren.³⁰ *Institutional forbearance* (hierna: institutionele terughoudendheid) betekent dat formele macht niet tot het uiterste mag worden ingezet. Het is een vorm van zelfbeperking die inhoudt dat machthebbers niet alles moeten doen wat wettelijk gezien toegestaan is, maar zich dienen te onthouden van handelingen die de geest van de wet en de democratie ondermijnen.³¹ Deze twee normen zijn essentieel voor het functioneren van de democratie en fungeren als stabilisatoren van de 'lege plaats van de macht', zoals eerder uiteengezet volgens Lefort.³² Zolang deze twee normen worden gerespecteerd, blijft de leegte van de macht een symbool van een goedwerkend proces van machtsoverdracht. Op het moment dat deze normen echter verzwakt zijn door een voortdurend gebrek aan respect, is een gezonde democratie lastig te handhaven.³³ Wanneer rivalen elkaar als een bedreiging zien en er geen sprake is van wederzijdse tolerantie, dan zal er een sterke drang ontstaan om alle potentiële middelen in te zetten om te voorkomen dat deze rivalen elkaar in een positie van macht laten terechtkomen. Dit laat dus tegelijk ook een verzwakking van de norm van institutionele terughoudendheid zien. Hierin schuilt een

---

²⁶ Lefort 2024, p. 61.

²⁷ Arendt 1951, p. 438.

²⁸ Arendt 1951, p. 456-467.

²⁹ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 102.

³⁰ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 102.

³¹ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 106.

³² Levitsky & Ziblatt 2018, p. 102.

³³ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 104.

dynamiek die het pad effent voor de rechtvaardiging van totalitaire tendensen.³⁴ De openheid van de democratie is dus volgens Levitsky en Ziblatt alleen een krachtig principe wanneer de spelregels van het democratische systeem onderling gedeeld worden. Wanneer deze vangrails van de democratie echter niet langer gerespecteerd worden of zelfs in zijn geheel afgewezen worden, kan de openheid van de democratie een risico gaan vormen. In het licht van Lefort's theorie wordt duidelijk waarom dit zo is: wederzijdse tolerantie en institutionele terughoudendheid zorgen ervoor dat de lege plaats van de macht open en betwistbaar blijft. Zodra politieke actoren hun tegenstanders niet langer als legitiem zien of elk wettelijk middel inzetten om de eigen machtspositie te vergroten, dan kan de democratische openheid juist worden ingezet als middel om de lege plaats te vullen met een absolute claim op de macht.

Een gecombineerd kader voor democratische kwetsbaarheid

De perspectieven die hierboven zijn uiteengezet bieden gezamenlijk het theoretische kader van dit onderzoek. Claude Lefort's theorie dat de lege plaats van de macht en de fundamentele onbepaaldheid kenmerkend zijn voor de democratie, biedt de rechtsfilosofische grondslag voor het concept van democratische kwetsbaarheid. Lefort is hiermee het uitgangspunt van het onderzoek. Levitsky en Ziblatt bieden een hedendaagse concretisering, door in hun analyse aan te tonen dat de democratie in de praktijk langzaam maar zeker van binnenuit kan worden aangetast. Zij laten met deze praktische aanvulling op Lefort's theorie zien hoe de democratie ook cultureel en institutioneel beschermd dient te worden tegen haar eigen kwetsbaarheid. Waar Lefort de openheid en kwetsbaarheid van de democratie als kracht beschouwt, laten Arendt en Levitsky & Ziblatt zien hoe zonder duidelijke gedeelde spelregels democratie snel kan afglijden naar autoritaire en zelfs totalitaire tendensen. Dit gecombineerde theoretische kader zal het mogelijk maken om de hedendaagse uitdagingen die behandeld zullen worden in dit onderzoek te kunnen analyseren als dynamieken die voortkomen uit de wezenlijke spanning van het democratische stelsel zelf, in plaats van deze uitdagingen louter als externe bedreigingen neer te zetten. Deze analyse wordt gedaan binnen het kader van hedendaagse westerse democratieën. De combinatie van deze denkers zal een interessante richtlijn bieden om in de komende hoofdstukken de fenomenen van populisme, polarisatie en complottheorieën te kunnen analyseren. Aan de hand daarvan kan uiteindelijk de centrale vraag – hoe democratische kwetsbaarheid zoals uiteengezet door Lefort, zich in de context van hedendaagse uitdagingen zowel als een kracht als bron van instabiliteit manifesteert - worden beantwoord.

---

³⁴ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 104.

2. Methodologie

Dit onderzoek wordt gedaan vanuit een rechtsfilosofische invalshoek, waarbij de gebruikte methode primair bestaat uit analytisch literatuuronderzoek. De democratie-opvatting van Claude Lefort, zoals uiteengezet in zijn boek *Democratie en totalitarisme*, staat in dit onderzoek centraal. Zijn theorie wordt in dialoog gezet met aanvullende denkers zoals Hannah Arendt en Levitsky & Ziblatt. Arendt geeft met haar werk *The Origins of Totalitarianism* aanvullende inzichten over de *totalitaire verleiding* en totalitarisme als politiek stelsel. Levitsky & Ziblatt geven met hun werk *How Democracies Die* extra diepgang aan de analyse van hedendaagse democratische erosie. Lefort's democratie-opvatting zal worden toegepast op actuele concrete maatschappelijke verschijnselen, waaronder populisme, polarisatie en complottheorieën. Deze maatschappelijke verschijnselen zullen door middel van actuele literatuur uiteengezet worden. Daarbij wordt ook casusmateriaal gebruikt, zoals de bestorming van het Capitool in de VS en de moord op Charlie Kirk. Het casusmateriaal kan namelijk illustreren hoe democratische kwetsbaarheid zich in de praktijk manifesteert. Vervolgens vindt een kritische reflectie plaats en wordt er geëvalueerd in hoeverre Lefort's visie toekomstbestendig is. De methode is dus kwalitatief van aard; verschillende wetenschappelijke bronnen uit de filosofie, rechtsfilosofie en politieke theorie zullen geanalyseerd en geïnterpreteerd worden, waarna zij in verband met elkaar worden gebracht. Het doel is uiteindelijk om Lefort's concept van democratische kwetsbaarheid te analyseren en te toetsen aan hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen.

Er zijn een aantal beperkingen die naar voren komen uit dit onderzoek. Allereerst is dit onderzoek theoretisch van aard en beperkt deze zich tot een rechtsfilosofische analyse. Er zijn vele verschillende invullingen van de democratie over de hele wereld en dit onderzoek beweert niet representatief te zijn voor al deze vormen van de democratie. De kracht van dit onderzoek is te vinden in de diepgang van de analyse en het opwekken van nieuwsgierigheid voor de almaar veranderende politieke wereld waar wij ons als mensen in bevinden, niet in het vinden van empirisch bewijs. Bovendien is Lefort's democratie-opvatting gevormd in een context vóór sociale media en het informatietijdperk. Dit betekent dat Lefort's theorie wordt toegepast op situaties waar hij zelf nooit rekening mee heeft kunnen houden in zijn theorievorming.

Dit laat echter wel gelijk de wetenschappelijke relevantie zien. Lefort's visie op democratische onbepaaldheid en kwetsbaarheid zal in een nieuwe context geanalyseerd worden, wat inzichten kan geven over of zijn visie een kracht is, of juist kan leiden tot instabiliteit en crisis binnen hedendaagse democratieën. Gezien de actuele maatschappelijke ontwikkelingen die plaatsvinden, kan het analyseren van Lefort's theorie binnen de moderne dimensie eventueel bewustzijn creëren over wat voor vorm democratie zal moeten aannemen in de toekomst. Dit onderzoek kan daarin dus bijdragen aan het academische debat. Ook is er een duidelijke maatschappelijke relevantie, gezien het almaar groeiende wantrouwen onder de burger en het dalen van de sociale cohesie. Met de onmiskenbare rol die sociale media hierin spelen, is het relevant om te analyseren wat de dynamiek is tussen het democratische systeem en moderne maatschappelijke uitdagingen.

De focus binnen dit onderzoek ligt dus niet op het verzamelen van feiten, maar op het interpreteren en in verband brengen van concepten, en het normatief kunnen doordenken over juridisch-politieke ontwikkelingen vanuit een rechtsfilosofisch framework. Het is uiteindelijk de bedoeling dat aan het einde van dit onderzoek er een kritische evaluatie is ontstaan over de rol die democratische kwetsbaarheid speelt in het licht van maatschappelijke verschijnselen waar de wereld op dit moment mee te maken heeft.

3. Democratie onder druk: populisme

“Democracies may die at the hands not of generals but of elected leaders – presidents or prime ministers who subvert the very process that brought them to power.”³⁵

--- Steven Levitsky & Daniel Ziblatt

3.1 Populisme

Om te kunnen begrijpen welke rol een fenomeen zoals populisme kan spelen in de verschuiving van een democratisch stelsel naar een totalitair regime, moet populisme eerst goed gedefinieerd worden. Populisme vindt zijn aard in de totalitaire verleiding. Dit omvat volgens Lefort – zoals eerder uiteengezet - “de verleiding om de onbepaaldheid van de samenleving teniet te doen en de macht in dienst te stellen van de ondeelbare volkswil”, oftewel: een verlangen naar duidelijkheid.³⁶ Hoe populisme zijn aard vindt in de totalitaire verleiding, is te zien aan het type discours dat centraal staat binnen de populistische manier van politiek bedrijven. Deze omvat voornamelijk crisisretoriek, waarbij populistische leiders in hun retoriek de volkswil centraal stellen en benadrukken dat het volk is verraden door het establishment, “de elite”. Hier komt vaak ook vijanddenken bij kijken.³⁷ Populisme en totalitarisme bloeien wanneer er een duidelijk vijandsbeeld is. Zij beloven vrede en eenheid wanneer de vijand is verdrongen. Deze belofte – en daarmee populisme en totalitarisme zelf – verliezen echter hun kracht en geloofwaardigheid wanneer de vijand daadwerkelijk verdrongen is. De tragische ironie is dat er dus altijd een vijandsbeeld moet zijn en dat de belofte van het verdrijven van de vijand nooit vervuld kan worden.

In tijden van crisis, wanneer onzekerheid heerst in de samenleving en de onbepaaldheid van de democratie deze onzekerheid juist kan voeden, kan een verlangen gaan heersen naar een leider die houvast verschaft. Dit is het ideale moment voor een leider met populistische intenties om op deze emoties binnen de samenleving in te spelen. De populist wijst de elite als schuldige aan, aangezien deze zou weigeren naar het volk te luisteren en daarmee crisissituaties juist zou verergeren.³⁸ De populist belooft hier een einde aan te maken, door van de ‘ware volkswil’ weer het uitgangspunt in de politiek te maken en de belangen van het volk te behartigen tegenover de heersende elites. Wanneer een volk in een staat van onrust en onzekerheid verkeerd, klinkt dit heel verleidelijk. Echter, in essentie wordt er gebruik gemaakt van de kwetsbaarheid van de democratie. Bovendien bekritisieren populistische leiders vaak precies het systeem dat hen in staat heeft gesteld om aan de macht te komen - een treffende paradox. De afgelopen jaren hebben westerse democratieën veel te maken gehad met interne vertrouwenscrises. Factoren zoals economische stagnatie, de stijgende

---

³⁵ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 3.

³⁶ Lefort 2024, p. 22.

³⁷ Lefort 2024, p. 23.

³⁸ Lefort 2024, p. 23.

populariteit van anti-immigratiebewegingen en het wantrouwen tegenover de EU illustreren dat het politieke klimaat in West-Europa onder druk staat.³⁹ Polarisatie, desinformatie en het afnemende vertrouwen in democratische processen zoals verkiezingen laten zien dat de democratie in de VS eveneens onder druk staat. Hierop volgend zal uiteengezet worden hoe dit zich manifesteert in deze westerse democratieën.

3.2 Een verrassende verkiezingsuitslag, of toch niet?

Met de rechts-populistische wind die door Europa waait, vervult de islam vaak de rol van het vijandsbeeld. In de populistische retoriek die wordt gebruikt in veel Europese landen worden personen met een islamitische achtergrond vaak als ‘volksvreemd element’ gezien dat niet tot het ‘echte volk’ behoort.⁴⁰ Hier komt een duidelijk totalitair kenmerk mee naar voren, namelijk dat van het homogene ‘ware volk’ versus ‘de Ander’. In Nederland manifesteert dit zich onder meer in de retoriek van Geert Wilders - voorzitter van de Partij voor de Vrijheid (hierna: PVV) - die met zijn uitspraak zoals ‘minder, minder Marokkanen’ uit 2014 een duidelijk vijandsbeeld scheidt.⁴¹ Door zijn uitspraken over migranten en personen met een Marokkaanse nationaliteit, laat Geert Wilders zien een helder beeld voor ogen te hebben wie deel uitmaakt van het ‘echte volk’ en wie niet. Dit komt ook weer scherp naar voren in zijn partijprogramma genaamd ‘Dit is uw land!’ voor de verkiezingen in oktober 2025. Het voorwoord verkondigt het volgende: “De PVV is opgericht om Nederland te beschermen tegen de islamisering. De islam is zonder uitzondering de grootste existentiële bedreiging voor onze vrijheid.”, aldus Wilders.⁴² Zijn retoriek is dus doordrenkt van vijanddenken.

Wilders beschuldigt de ‘linkse elite’ ervan dat zij migratie in zouden zetten als middel om de eigen nationale cultuur te ‘verdunnen’ en zo Nederland van binnenuit zouden ondermijnen.⁴³ Hij bestempelde de Tweede Kamer als ‘nepparlement’ dat niet naar de volkswil luistert, waarbij hij compleet voorbijging aan het feit dat de volkswil binnen een democratie altijd via representatieve instituties wordt uitgedrukt.⁴⁴ Ook betwist Wilders regelmatig de onafhankelijkheid van de media - hij beschuldigt journalisten van partijdigheid en zet hen weg als ‘tuig van de richel’ - en suggereert bovendien dat de rechtspraak wordt gedomineerd door D66-rechters.⁴⁵ Zijn handelingen zijn dus in de kern ondemocratisch. Hij zet vluchtelingen en migranten in voor zijn eigen crisisretoriek, beschuldigt het heersende establishment, scheidt een duidelijk vijandsbeeld en belooft de volkswil van het ‘ware volk’ weer het uitgangspunt te laten worden van de politiek, wat van Wilders een populistisch leider pur sang maakt. Echter, afgelopen verkiezingen werd duidelijk dat de Nederlandse bevolking blijikbaar behoefte heeft aan een leider die zo te werk gaat, gezien de overwinning

---

³⁹ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 205.

⁴⁰ Lefort 2024, p. 25.

⁴¹ Lefort 2024, p. 24.

⁴² Wilders 2025, p. 3.

⁴³ Lefort 2024, p. 24.

⁴⁴ Lefort 2024, p. 23.

⁴⁵ Lefort 2024, p. 23-24.

van Wilders' partij. De onzekerheid en onbepaaldheid binnen de Nederlandse samenleving, aangesterkt door retoriek dat bijvoorbeeld huizen in zullen worden genomen door migranten en dat er niet genoeg over blijft voor de 'echte Nederlandse bevolking', zorgen ervoor dat de totalitaire verleiding onder het volk groter wordt.⁴⁶ Zo vindt populisme dus haar aard in de totalitaire verleiding.

De retoriek van Wilders kan goed geanalyseerd worden aan de hand van de democratieopvatting van Lefort.⁴⁷ Hij maakt duidelijk gebruik van de kwetsbaarheid van de democratie en probeert daarbij haar onbepaaldheid te gronde te richten. Zijn gebruik van termen zoals het 'ware volk' of de 'de wil van het volk' in zijn retoriek ondermijnt democratische principes, aangezien het idee van de ondeelbare volkswil in de plaats komt te staan van de onbepaaldheid van het democratische debat, hetgeen wat juist hét kenmerk is van de democratie.⁴⁸ Door middel van het inzetten van uitsluitingsmechanismen binnen de samenleving - zie de uitspraak "minder, minder Marokkanen" - wil een populistisch leider weer terugkeren naar de "onverdeelde, oorspronkelijke samenleving". Echter, daardoor worden dus eigenlijk het pluralisme en het geïnstitutionaliseerde conflict die juist als voorwaarden dienen voor een gezonde democratie, compleet aan de kant geschoven.⁴⁹ Ook wordt de lege plaats van de macht, eveneens kenmerkend voor een goed functionerende democratie, ingenomen door de leider die beweert namens het hele volk te spreken.⁵⁰ Langzaam maar zeker, onder de noemer van "het beste voorhebben met het volk", worden democratische normen beschadigd en worden totalitaire tendensen steeds zichtbaarder. Een populist zoals Geert Wilders belooft een einde te maken aan de onzekerheid in de samenleving door middel van het verschaffen van een duidelijke interpretatie van de stand van zaken en deze als ultieme waarheid in te zetten. Dit klinkt voor de onzekere burger misschien aantrekkelijk, maar uiteindelijk is het een illusie.⁵¹ Volgens Lefort bestaat er namelijk niet één juiste interpretatie van het volk of andere politieke zaken binnen het democratisch regime, maar zal deze altijd een veelheid aan standpunten en geloofsovertuigingen kennen.⁵² Geert Wilders zou dus volgens de democratieopvatting van Lefort bijdragen aan het ondermijnen van de democratie, aangezien hij de kwetsbaarheid juist inzet voor eigen politiek gewin en hiermee op ondemocratische wijze te werk gaat.

---

⁴⁶ Wilders 2025, p. 14.

⁴⁷ Lefort 2024, p. 24.

⁴⁸ Lefort 2024, p. 25.

⁴⁹ Lefort 2024, p. 24.

⁵⁰ Lefort 2024, p. 25.

⁵¹ Lefort 2024, p. 26.

⁵² Lefort 2024, p. 25.

3.3 Het verlangen naar de grote, boze man

“To all Americans, I see you and I hear you. I am your voice.”

--- Donald J. Trump

Wat zegt het over de staat van de democratie dat juist de leiders die haar principes uithollen, steeds meer steun vinden binnen de samenleving? In tijden van onzekerheid is er behoefte aan een krachtige leider die ‘orde op zaken stelt’ en de verdeeldheid in de samenleving weet te beëindigen.⁵³ Dit uit zich bijvoorbeeld in de ‘strongman politics’ van Donald Trump, waarbij hij zichzelf neerzet als sterke, overheersende leider die als enige in staat zou zijn om de ware, ondeelbare volkswil te vertegenwoordigen en om de grote, complexe problemen waarin de Verenigde Staten (hierna: VS) verkeert op te lossen.⁵⁴ Hij behandelt elke vorm van checks en balances - en daarmee de democratie zelf - als een keurslijf, een *straitjacket*, die hem in de weg staat van het oplossen van deze problemen.⁵⁵ Zijn populistische retoriek is zichtbaar in velen van zijn uitspraken, zoals “I am your voice”, waarmee hij duidelijk probeert te maken dat hij de belichaming is van de stem van het ‘echte’ Amerikaanse volk.⁵⁶ Ook in zijn beruchte uitspraak “Make America great again” (hierna: MAGA) - gebaseerd op het verlangen naar een verleden waarin de maatschappelijke orde als stabiel werd ervaren - is zijn populistische insteek merkbaar.⁵⁷ De doelstelling die duidelijk naar voren komt in zijn retoriek is dus om de verandering van de afgelopen jaren terug te draaien en de status quo ex ante te herstellen.⁵⁸

Trump’s discours wordt gekenmerkt door zijn uitgesproken *vijanddenken*, waarbij de vijand iedereen omvat die een dreiging vormt voor de Amerikaanse belangen. Denk hierbij aan de politieke elite - die hij aanduidt met termen zoals “pinstriped bureaucrats” en “insiders within the Washington ruling class” - maar ook aan migranten en de media.⁵⁹ Hij schetst een scherpe tweedeling binnen de Amerikaanse samenleving: het deugdzame en hardwerkende volk tegenover de onbekwame en onverschillige politieke elite, die volgens hem niet in staat is om Amerika door tijden van crisis te leiden.⁶⁰ Daarnaast stelt Trump ook dat de ‘echte Amerikanen’ worden gemarginaliseerd doordat het politieke establishment de belangen van buitenstaanders - onder wie migranten uit Mexico en Afro-Amerikanen - onterecht bevoordeelt.⁶¹ Het component van de ‘Ander’ wordt in de VS onder andere door deze twee groepen vervuld. Trump’s wijze van politiek bedrijven is dus doordrenkt van vriend-vijanddenken, een kenmerk dat duidelijk totalitaire neigingen laat zien.

---

⁵³ Lefort 2024, p. 19.

⁵⁴ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 289.

⁵⁵ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 77.

⁵⁶ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 289.

⁵⁷ Zwiers 2024, p. 10.

⁵⁸ Heine 2021, p. 131.

⁵⁹ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 289.

⁶⁰ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 289.

⁶¹ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 291.

Ook Trump's frequente retorische aanvallen op de media weerspiegelen een patroon dat sterk doet denken aan de blauwdruk van het totalitarisme. Niet alleen verkondigt hij bijvoorbeeld dat de media de "vijand van het Amerikaanse volk" is, ook beschuldigt hij kanalen die kritiek op hem uiten, zoals de New York Times, als verspreiders van "fake news".⁶² Door de legitimiteit van informatiebronnen en mediakanalen die hem bekritisieren te ondermijnen, suggereert Trump dat er in het publieke debat slechts ruimte is voor één ultieme waarheid: een waarheid die overeenkomt met die van hem zelf. Het reduceren van het publieke debat tot een ruimte waarin geen plek is voor discussie of pluraliteit, weerspiegelt volgens Lefort totalitaire tendensen.⁶³ Trump's "fake news" retoriek bereikte een hoogtepunt toen hij de legitimiteit van de Amerikaanse verkiezingen publiekelijk in twijfel trok, wat hij meermaals heeft gedaan door de jaren heen. In plaats van zijn verkiezingsnederlaag te incasseren, beweerde hij dat de verkiezingsuitslag gemanipuleerd zou zijn. Hiermee impliceert hij dus eigenlijk dat de zetel van de macht niet tijdelijk of betwistbaar kan zijn: of hij is de winnaar, of hij is het slachtoffer van verkiezingsfraude.⁶⁴ Hij eigent zich duidelijk de plaats van de macht toe, die volgens Lefort juist leeg moet blijven. Door de verkiezingsuitslag als frauduleus af te schilderen, tastte hij niet alleen de legitimiteit van het verkiezingsproces aan, maar ook de fundamentele normen van de democratie.⁶⁵ Dit soort ongegronde claims kunnen een kettingreactie van wantrouwen veroorzaken: zodra het publieke vertrouwen in de integriteit van het verkiezingsproces namelijk wordt ondermijnt, wankelt ook het vertrouwen in de democratie zelf.⁶⁶ En wanneer het vertrouwen in de democratie wankelt, is de totalitaire verleiding des te groter.

De weigering van Trump en zijn MAGA-achterban om het democratische proces te accepteren bereikte een dieptepunt tijdens de bestorming van het Capitool op 6 januari 2021. Dit was namelijk een directe aanval op de kern van de democratische institutionele orde.⁶⁷ De bestorming van het Capitool markeerde een kantelpunt, waarin de politieke strijd die normaal gesproken via het publieke debat en verkiezingen wordt gevoerd, zich op gewelddadige manier naar de centrale instituties van de democratie verplaatste. Door middel van het posten van uitspraken zoals "Stop the steal!" op zijn twitter account – waarmee hij suggereerde dat de presidentsverkiezing van hem gestolen was – wist Trump zijn achterban te mobiliseren richting het Capitool.⁶⁸ Hij maakt dus gebruik van retoriek waarmee hij op dubbelzinnige wijze aanzet tot terreuractiviteit.⁶⁹ Gedurende het plaatsvinden van de bestorming, spoorde hij zijn supporters niet aan zich terug te trekken, zelfs toen de levens van belangrijke politieke figuren op het spel stonden.⁷⁰ Trump's handelingen gedurende zijn jaren als president, maar eveneens de rol die hij heeft gespeeld in de bestorming van het Capitool laten dus zien dat hij

---

⁶² Levitsky & Ziblatt 2018, p. 181.

⁶³ Lefort 2024, p. 23.

⁶⁴ Lefort 2024, p. 23.

⁶⁵ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 196.

⁶⁶ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 196.

⁶⁷ Heine 2021, p. 138.

⁶⁸ Heine 2021, p. 132.

⁶⁹ Heine 2021, p. 138.

⁷⁰ Heine 2021, p. 138.

de democratische norm van *institutionele terughoudendheid* niet respecteert.⁷¹ Bovendien, door te beweren dat de verkiezingsuitslag gemanipuleerd was, erkende hij zijn tegenstander Joe Biden niet als legitieme winnaar. Democraten worden door hem niet neergezet als legitieme tegenstanders, maar als verraders die zijn overwinning gestolen zouden hebben en als vijanden van het ‘echte’ Amerikaanse volk. Dit laat duidelijk zien dat er geen sprake is van *wederzijdse tolerantie* in Trump’s politieke discours.

De openheid van de democratie, die zichtbaar is in de openheid van verkiezingen, is normaal gesproken een kracht van de democratie. Wanneer deze openheid echter door de verliezende partij misbruikt wordt om de uitslag te delegitimeren, kan deze kracht al snel omslaan in een bron van instabiliteit. Trump heeft dus duidelijk de democratische spelregels te ver opgerekt voor eigen gewin door een poging te doen om de verkiezing ongeldig te verklaren. Dit is een concreet voorbeeld waaruit duidelijk wordt hoe populisme de ondermijning van democratische principes kan versnellen. In hoofdstuk 5 zal ook nog even kort worden ingegaan op de bestorming van het Capitool in de context van complottheorieën, maar ook binnen het kader van populisme toont deze gebeurtenis duidelijk aan hoe het niet accepteren van de macht als lege, tijdelijke en betwistbare positie kan leiden tot directe aanvallen op democratische kerninstituties.

Trump stelt de legitimiteit van politieke tegenstanders en instituties structureel ter discussie. Zelfs wanneer hij de democratische instituties niet rechtstreeks aan zou tasten, erodeert hij hun gezag van binnenuit door herhaaldelijk de democratische gedragsnormen te overtreden.⁷² Trump’s ondermijning van deze normen heeft geleid tot een normalisering van gedrag dat voorheen buiten de grenzen van het politiek acceptabele viel en daarmee heeft hij het democratische speelveld blijvend veranderd.⁷³ Normen zoals wederzijdse tolerantie en institutionele terughoudendheid zijn de vangrails van de democratie, maar wanneer deze niet langer serieus worden genomen door democratisch verkozen leiders in machtsposities, kan dit serieuze invloed hebben op de verschuiving van democratie naar totalitair regime. Zelfs al zou Trump de vangrails van de democratie niet daadwerkelijk volledig ontwrichten, dan heeft hij in ieder geval het pad geëffend voor een opvolger die dat wél zou kunnen doen.⁷⁴ De casus van Trump illustreert dus goed hoe populisme de democratie van binnenuit kan ondermijnen en hoe dit kan bijdragen aan de verschuiving van democratie naar totalitarisme.

Toch is het belangrijk om ook te benoemen dat, hoewel de democratische kwetsbaarheid onder leiding van Trump onmiskenbaar een bron van instabiliteit vormt, deze ook een andere dimensie kent. Dezelfde eigenschappen waar Trump misbruik van wist te maken, zijn tegelijkertijd ook de kracht van de democratie. Vanuit Lefort’s perspectief kan worden gesteld dat de democratie alleen leeft zolang zij openstaat voor debat, kritiek en herziening. De brede maatschappelijke en institutionele reacties op bijvoorbeeld de Capitoolbestorming – bestaande onder andere uit protesten, gerechtelijke vervolgingen en mediadebatten – laten

---

⁷¹ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 193.

⁷² Levitsky & Ziblatt 2018, p. 193.

⁷³ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 201-202.

⁷⁴ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 203.

zien dat de democratie in staat is te strijden tegen haar eigen ondermijning.⁷⁵ Waar in een totalitair regime afwijkende geluiden worden onderdrukt, verschaft de openheid van de democratie juist de mogelijkheid voor tegenreacties: burgers kunnen politieke misstanden bijvoorbeeld aan het licht brengen zonder voor hun vrijheid te moeten vrezen. Hoewel Trump de kwetsbaarheid van de democratie dus inzet voor eigen gewin, met democratische erosie als gevolg, is deze kwetsbaarheid tegelijkertijd ook een mechanisme van zelfcorrectie.

De casussen van Wilders en Trump laten zien hoe populistische leiders de democratische kwetsbaarheid gebruiken voor eigen gewin: ze presenteren zichzelf als de oplossing voor de onzekerheid die Lefort juist als constitutief voor het democratisch stelsel beschouwt, maar tegelijkertijd ondermijnen ze daarmee het pluralisme en de onbepaaldheid waarop dit stelsel rust. De democratische kwetsbaarheid kan hiermee dus een bron van instabiliteit vormen, aangezien leiders met populistische intenties op deze manier kunnen bijdragen aan de verschuiving van een open, democratisch regime naar een gesloten, totalitair regime waarin één volk, één waarheid en één leider centraal staan. Echter, de openheid van de democratie zorgt er tegelijkertijd ook voor dat wanneer een populistisch leider te veel macht naar zich toe trekt, het volk – of in ieder geval een deel hiervan – dit kan erkennen en hier een stokje voor kan steken. De democratische kwetsbaarheid kan dus in de context van populisme ook een kracht vormen, aangezien dezelfde kwetsbaarheid die ervoor zorgt dat zij de macht kunnen grijpen, er ook weer voor kan zorgen dat zij deze macht verliezen door middel van mechanismen van zelfcorrectie die onlosmakelijk verbonden zijn aan het democratisch stelsel.

3.4 Hoe technocratie en populisme hand in hand kunnen gaan

Deze casus biedt een alternatieve invalshoek om weer te geven welk risico de democratische kwetsbaarheid met zich mee kan brengen en hoe populistische leiders en bewegingen daarop in zouden kunnen spelen, waardoor zij de weg naar een totalitair stelsel kunnen bevorderen. Claude Lefort stelt dat de lege plaats van de macht altijd betwistbaar en tijdelijk is, een symbolisch fenomeen dat de democratie uniek en kwetsbaar tegelijk maakt. Het is echter interessant om te analyseren wat er gebeurt wanneer deze lege plek niet direct door een populist of totalitair figuur wordt toegeëigend, maar door bijvoorbeeld technocratische instituties - en hoe juist populistische leiders hiermee hun eigen politieke agenda kunnen versterken.

De Europese Unie (hierna: EU) heeft de afgelopen decennia te maken gehad met de groeiende rol van technocratie: een regime waarbij de opvatting heerst dat complexere maatschappelijke problemen beter door onafhankelijke experts en instituties opgelost kunnen worden, in plaats van door democratisch aangestelde volksvertegenwoordigers.⁷⁶ Deze groeiende rol van technocratie is gestimuleerd door onder andere de Europese staatsschuldencrisis - en uit zich bijvoorbeeld in economische beslissingen zoals financiële

---

⁷⁵ Kaufman 2025, p. 3.

⁷⁶ Corrias 2017, p. 490.

hervormingen - maar ook andere crises zoals de Coronapandemie hebben technocratische besluitvorming bevorderd. Politici lieten blijken dat de alledaagse politiek niet meer voldoende was om te kunnen omgaan met de problematiek die heerste binnen de EU, maar dat objectieve deskundigheid nodig was.⁷⁷ De inzet van onafhankelijke experts kan een bevorderlijke werking hebben op de besluitvorming, waardoor technocratie aanvankelijk niet problematisch lijkt. Wanneer echter het laatste woord over belangrijke politieke beslissingen wordt toevertrouwd aan neutrale experts in plaats van aan democratisch verkozen volksvertegenwoordigers, getuigt dit van een bepaald wantrouwen naar het democratisch regime.⁷⁸ In de praktijk heeft technocratie dus een sterk depolitiserend effect. Waar Lefort namelijk benadrukt dat open debat en geïnstitutionaliseerd conflict juist essentieel zijn voor goede democratische besluitvorming, reduceert technocratie deze besluitvorming tot louter technische vraagstukken die buiten de democratische arena moeten worden opgelost. Het technocratische discours geeft politieke besluiten dus als ‘neutraal’ weer, terwijl ze wel degelijk politieke en sociale consequenties hebben waar burgers vervolgens geen invloed op uit kunnen oefenen. De lege plaats van de macht is daarmee dus niet langer leeg en wordt ook niet meer gekenmerkt door pluraliteit en open debat: deze leegte wordt nu opgevuld door technocratische autoriteiten die als het ware boven de politieke ruimte uitstijgen, waardoor technocratie dus inherent bijdraagt aan een regime dat antidemocratisch is.⁷⁹

Wanneer democratische beginselen en procedures op de achtergrond raken en politieke besluitvorming vooral in handen komt van een select groepje experts die hun wijze van redeneren baseren op wetenschappelijke kennis, kunnen burgers het gevoel krijgen dat hun stem er niet langer toe doet.⁸⁰ Hiermee wordt een interessante paradox zichtbaar: technocratie probeert onbepaaldheid en instabiliteit te vermijden door het politieke debat omtrent complexe politieke besluitvorming te depolitiseren en neutraliseren, maar voedt juist instabiliteit omdat burgers zich uitgesloten voelen van deze besluitvorming. De experts representeren namelijk niet het volk, maar vooral internationale organisaties.⁸¹ Het resultaat hiervan is groeiend wantrouwen in instituties en het democratisch stelsel. De democratie – die inherent al kwetsbaar is – kan op deze wijze dus nog kwetsbaarder worden.

Dit wantrouwen kan een voedingsbodem gaan vormen voor populistische tendensen. Leaders met een populistische agenda kunnen technocratische instituties gaan aanduiden als de nieuwe elite – waarmee een nieuw vijandsbeeld is gecreëerd - en de belofte maken dat zij de stem van het volk terug zullen brengen in de politieke besluitvorming. Dit soort retoriek valt goed in de smaak, juist wanneer burgers ervaren dat de macht te ver van hen afstaat en ze voor hun gevoel geen invloed kunnen uitoefenen op belangrijke politieke kwesties. Op dat moment is er behoefte aan een leider die opstaat voor de rechten van het volk en dit is ook het moment waarop volgens Lefort de *totalitaire verleiding* zich kan aandienen. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in de politieke retoriek van Marine Le Pen in Frankrijk rondom de

---

⁷⁷ Corrias 2017, p. 490.

⁷⁸ Corrias 2017, p. 490.

⁷⁹ Corrias 2017, p. 490.

⁸⁰ Corrias 2017, p. 492.

⁸¹ Corrias 2017, p. 491.

Europese verkiezingen in 2014. Haar campagne werd gevoerd “vanuit de gedachte dat haar partij noch links noch rechts is (‘ni de droite ni de gauche’), maar eerder geïnteresseerd in het herbevestigen van de waarden van ‘volkssoevereiniteit’ en ‘nationale zelfbeschikking’ tegen wat zij routinematig de ‘Europese technocratie’ noemt.”⁸² Waar technocratie de leegte dus vult met *expert rule*, vullen populistten diezelfde leegte met de belofte de ‘ware volkswil’ weer het uitgangspunt van de politiek te maken. Zowel technocratie als populisme zetten hierbij allebei crisisretoriek in, maar in verschillende vormen. De een beweert neutrale expertise nodig te hebben om de juiste beslissingen te kunnen maken in tijden van crisis, de ander beweert sterk leiderschap nodig te hebben om “orde op zaken” te kunnen stellen tijdens onzekere tijden. Beide ontwikkelingen laten zien hoe gevoelig het democratisch stelsel is voor pogingen om de fundamentele onbepaaldheid te beëindigen.

Hier kunnen totalitaire neigingen om de hoek komen kijken. Technocratie en totalitarisme vertonen namelijk een zorgwekkende overeenkomst: beiden verwerpen de onbepaaldheid die volgens Lefort zo fundamenteel is voor de democratie. Deze onbepaaldheid wordt vervangen door een gesloten systeem van technische competentie en stabiliteit.⁸³ In plaats van te vertrouwen op vertegenwoordigende instituties, verschuift de politieke besluitvorming in de EU naar een gedepolitiseerde orde waarin experts de doorslag geven. Het open, onvoorspelbare en verdeelde politieke debat dat zo typerend is voor de democratie, wordt dus ingeruild voor een regime waarin objectieve rationaliteit en specialistische kennis de boventoon voeren.⁸⁴ Niet alleen kan technocratie dus als ingang dienen waarlangs populisme totalitaire tendensen kan ontplooien - wat kan bijdragen aan een verschuiving van democratie naar totalitarisme - maar technocratie vertoont in haar eigen stelsel ook totalitaire elementen.

Technocratie en populisme kunnen dus gezien worden als “twee tegenstrijdige én elkaar versterkende krachten.”⁸⁵ Populisme is als het ware ‘politiek zonder beleid’ en technocratie ‘beleid zonder politiek’.⁸⁶ Zo wordt duidelijk dat beiden dus het tekortschietende element van de ander kunnen inzetten voor eigen gewin, en het discours van beide regimes gefocust is op kritiek op het democratische stelsel.⁸⁷ Technocratie kan dus zelf de lege plek innemen, maar ook gebruikt worden voor de politieke agenda van populistten, waardoor dit regime op een subtiele manier bij kan dragen aan de symbolische verschuiving naar totalitarisme. Lefort zou aan de hand hiervan stellen dat de ontwikkeling van zowel technocratie als populisme het democratische principe ondermijnen dat de lege plek van de macht nooit definitief toegeëigend kan worden. Lefort’s opvatting dat de machtspositie binnen een democratie fundamenteel leeg en betwistbaar is, vormt een goed toepasbaar conceptueel kader om de politieke organisatie van de EU te analyseren.⁸⁸

---

⁸² Bickerton & Accetti 2015, p. 2.

⁸³ Corrias 2017, p. 492.

⁸⁴ Corrias 2017, p. 492.

⁸⁵ Bickerton & Accetti 2015, p. 2.

⁸⁶ Bickerton & Accetti 2015, p. 3.

⁸⁷ Bickerton & Accetti 2015, p. 16.

⁸⁸ Corrias 2017, p. 493.

De democratische kwetsbaarheid vormt dus een bron van instabiliteit aangezien de onbepaaldheid ervoor kan zorgen dat experts kunnen beargumenteren dat er in tijden van verhoogde onzekerheid - zoals tijdens een crisis - rationele keuzes gemaakt moeten worden en zo de besluitvorming naar zich toe kunnen trekken. Dit kan ervoor zorgen dat burgers het gevoel krijgen dat belangrijke besluiten buiten hun invloedssfeer vallen, waardoor hun vertrouwen in het democratisch stelsel afneemt. Dit vergroot de democratische kwetsbaarheid nog meer en geeft op zijn beurt weer een kans aan populistische bewegingen die de burgers voor zich kunnen winnen door te beloven de 'volkswil' weer te laten terugkeren in het politieke domein.

4. Democratie onder druk: polarisatie

“He who knows only his own side of the case knows little of that.”

--- John Stuart Mill

4.1 Wat is polarisatie?

Polarisatie vormt een van de meest gecompliceerde uitdagingen voor moderne westerse democratieën. Pluraliteit en een open publiek debat zijn kenmerkend voor de democratie, maar in veel westerse samenlevingen lijkt de kloof tussen tegengestelde opvattingen almaar groter te worden en steeds lastiger te overbruggen. Polarisatie kan als toestand worden begrepen, maar ook als een proces: als toestand duidt het op de bestaande mate van tegenstelling tussen verschillende standpunten, als proces verwijst het naar de ontwikkeling waarbij die tegenstelling in de loop van de tijd toeneemt en de kloof tussen groeperingen steeds groter wordt.⁸⁹ Vooral polarisatie als proces is in de context van dit onderzoek relevant.

In de hedendaagse politieke wetenschap wordt vaak onderscheid gemaakt tussen ideologische polarisatie en affectieve polarisatie. Waar ideologische polarisatie alleen een inhoudelijke tegenstelling tussen standpunten is, heeft affectieve polarisatie nog een extra dimensie: deze vorm van polarisatie ziet niet alleen op de opvattingen van individuen, maar ook op hun identiteit. Individuen identificeren zich zodanig met hun ideologie dat zij tegengestelde partijen als negatief ervaren en hun eigen partijgenoten als positief.⁹⁰ Er ontstaan dus tegenstellingen door hoe individuen en groepen over elkaar denken. Met name affectieve polarisatie is problematisch voor hedendaagse democratieën, aangezien deze dus de emotionele dimensie betreft: men wantrouwt en vreest de ‘ander’. Het verplaatst zich van de politieke ruimte naar het persoonlijke domein: men ziet leden van de tegenpartij niet meer alleen als simpelweg politiek andersdenkenden, maar ook als immoreel persoon.⁹¹ Dit kan al snel leiden tot ‘wij’ versus ‘zij’ denken.

Affectieve polarisatie is in de afgelopen decennia aanzienlijk gestegen.⁹² Polarisatie vormt daarmee een sluipend gevaar voor democratische normen. Wanneer sociale, economische, maar ook levensbeschouwelijke verschillen resulteren in diepgewortelde partijdigheid, ontstaat er een werkelijkheid waarin groepen elkaars zienswijze niet langer erkennen. Bovendien ontstaan er politieke groeperingen binnen de samenleving die niet alleen een verschillend paradigma hanteren, maar elkaar op basis daarvan ook uitsluiten.⁹³ Het open politieke debat verschuift zo van een meningsverschil naar een identiteitsgebonden strijd

---

⁸⁹ DiMaggio, Evans & Bryson 1996, p. 693.

⁹⁰ Iyengar & Westwood 2015, p. 2.

⁹¹ Iyengar & Westwood 2015, p. 2.

⁹² Iyengar & Westwood 2015, p. 1.

⁹³ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 115.

waarin de ‘ander’ niet langer een legitieme deelnemer in het publieke debat is, maar een vijand die bestreden moet worden. Op die manier komt wederzijdse tolerantie in het geding.⁹⁴

Tegenwoordig heeft polarisatie vaak een negatieve connotatie. Dit is interessant, aangezien een samenleving zonder polarisatie in de kern ondemocratisch zou zijn: een bepaalde mate van politieke verdeeldheid en ruimte voor tegengestelde visies is onlosmakelijk verbonden met een gezonde democratie.⁹⁵ Het zet aan tot verandering en verbetering. Op het moment dat de verdeeldheid echter omslaat in het uitsluiten van de ander en deze wordt gezien als tegenstander die bestreden moet worden – dus het moment waarop er onderling geen fatsoenlijk gemeenschappelijk debat meer kan worden gevoerd – verdwijnen het onderlinge respect en de wederzijdse tolerantie die juist essentieel zijn voor een goedwerkende democratie. Het maken van goed onderbouwde collectieve beslissingen en compromissen wordt steeds gecompliceerder wanneer burgers zich meer en meer terugtrekken in hun eigen sociale en politieke kringen en zich vasthouden aan onverenigbare wereldbeelden.⁹⁶ Wanneer individuen nauwelijks in contact komen met andersdenkenden, vervaagt bovendien het besef van gedeelde menselijkheid. Op die manier ontstaat gemakkelijk het idee dat de ander niet slechts een legitieme tegenstander met een ander wereldbeeld is, maar een existentiële bedreiging. Zo neemt de verleiding toe om de tegenstander onder druk te zetten met middelen die democratische normen zoals wederzijdse tolerantie ondermijnen, denk bijvoorbeeld aan politiek gemotiveerd geweld. In een dimensie waarin respect en tolerantie steeds meer op de achtergrond verdwijnen, opent dit de deur voor bewegingen die de democratisch spelregels overtreden.⁹⁷ Polarisation – in de kern juist een teken van een vitale democratie – verandert dan in een strijd die de grondbeginselen van het stelsel zelf aantast. En wanneer verschil omslaat in vijandschap, begint de democratie onder druk te staan.

4.2 De radicalisering van links versus rechts

In veel westerse democratieën, zoals die van de VS, Nederland en andere Europese landen, is het politieke debat in toenemende mate verdeeld langs de ideologische as van links en rechts. Hierbij ziet de term links op de meer progressieve kant van het spectrum en de term rechts op de meer conservatieve kant. De betekenis van de tegenstelling tussen links en rechts is door de jaren heen gaandeweg veranderd: waar links en rechts eerder vooral gepolariseerd waren over de verdeling van goederen en overheidsinterventie, uit de polarisatie tussen de twee kampen zich nu vooral in thema's zoals immigratie, traditionele gezinswaarden en individuele vrijheid.⁹⁸ Binnen westerse samenlevingen zijn deze thema's steeds relevanter geworden. De polarisatie over economische kwesties is namelijk de afgelopen decennia juist afgenomen, wat grotendeels te verklaren is doordat in de meeste hedendaagse westerse

---

⁹⁴ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 115.

⁹⁵ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 115.

⁹⁶ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 116.

⁹⁷ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 116.

⁹⁸ Achterberg 2006, p. 51-52.

samenlevingen een relatief hoge levensstandaard is gerealiseerd. De polarisatie tussen links en rechts betreffende culturele thema's neemt echter alleen maar toe.⁹⁹

De links-rechtsdynamiek en de daarbij komende polarisatie zijn in hun aard niet per se schadelijk voor de democratische normen. Een zekere mate van conflict en debat tussen deze twee kampen is juist noodzakelijk voor politieke vernieuwing en vooruitgang. Lefort benadrukt immers dat de onbepaaldheid binnen de democratie juist een kracht is: het voortdurende debat binnen de samenleving geeft ons de kans om uit te zoeken hoe het beste vorm kan worden gegeven aan de maatschappij. De scherpe dynamiek tussen deze twee politieke kampen kan echter wel een risico gaan vormen wanneer er geen overeenstemming bereikt kan worden over belangrijke thema's, zoals immigratie. Wanneer de polarisatie over dit soort onderwerpen toeneemt wordt de links-rechtsdynamiek niet langer als legitiem debat gezien binnen een gedeelde samenleving, maar als een strijd tussen twee onverenigbare werelden. Dit wordt ook wel *pernicious polarization* genoemd: een toestand waarin politieke tegenstanders elkaar als existentiële bedreiging zien, waardoor wederzijds vertrouwen naar de achtergrond verdwijnt.¹⁰⁰ Dit leidt niet alleen tot wantrouwen onder burgers onderling, maar heeft ook negatieve effecten op de steun voor democratische instituties en versterkt de erosie van democratische normen. Zowel links als rechts proberen allebei steeds meer de lege plaats van de macht toe te eigenen door hun eigen wereldbeeld als dé waarheid te verkondigen en zich niet bereidt te verklaren om hierin compromis te vinden, wat het lastiger maakt om beide stromingen zowel in het politieke domein als in de samenleving zelf naast elkaar te laten bestaan.

Tegenwoordig wordt met termen zoals links en rechts eigenlijk geïmpliceerd wie 'wij' zijn en wie 'zij' zijn. De openheid van het democratische stelsel die volgens Lefort zo essentieel is voor de democratie, kan onder druk komen te staan wanneer het politieke domein verhardt tot twee moreel beladen kampen van 'wij' en 'zij'. De tegenstellingen tussen links en rechts blijken tegenwoordig niet meer alleen ideologisch, maar ook duidelijk affectief en identitair. Als iemand zegt "ik ben links" of "ik ben rechts" laat dit zien hoe deze politieke concepten geworteld zijn in sociale identiteit en het weerspiegelt de psychologische gehechtheid van een persoon aan een ideologische groep en diens leden.¹⁰¹ Dit toont aan dat de manier waarop we politiek benaderen, niet alleen wordt gedreven door *wat* we denken, maar ook door *wie* we denken te zijn.¹⁰²

Niet alleen de wederzijdse tolerantie tussen politieke actoren - zoals eerder uiteengezet aan de hand van de theorie van Levitsky & Ziblatt - is van essentieel belang; ook de aanwezigheid van tolerantie binnen de samenleving speelt een fundamentele rol in het kunnen waarborgen van een gezond democratisch speelveld. Tolerantie is geen overbodige luxe, maar een wezenlijk kenmerk van het democratische systeem: het waarborgt dat pluralisme niet omslaat in radicale polarisatie. Wanneer tolerantie namelijk verdwijnt, zowel binnen de politiek als in

---

⁹⁹ Achterberg 2006, p. 58.

¹⁰⁰ McCoy e.a. 2018, p. 19.

¹⁰¹ Peffley e.a. 2024, p. 31.

¹⁰² Mason 2018, p. 885.

de samenleving zelf, komen verschillende visies die voorheen naast elkaar konden bestaan lijnrecht tegenover elkaar te staan. In dat proces verschuift het democratische open debat van het uitwisselen van argumenten naar het uitsluiten van tegenstanders. Politieke verschillen zijn onvermijdelijk en zelfs wenselijk binnen een democratische samenleving, maar tolerantie is de factor die ervoor zorgt dat de openheid en onbepaaldheid binnen de democratie op gezonde wijze kunnen blijven voortbestaan. Het gedrag en de retoriek van politieke leiders met populistische en totalitaire neigingen normaliseren intolerantie en vijandigheid naar opposenten. Dit vergroot op zijn beurt de bereidheid van hun achterban om vijandige gedragingen te vertonen naar tegenstanders.¹⁰³ Door het voorbeeld dat politici op dit vlak geven, kan bij burgers de indruk worden gewekt dat dergelijk intolerant gedrag tegenover andersdenkenden gepast en zelfs legitiem is. De almaar toenemende affectieve polarisatie binnen de democratische ruimte is een teken dat wederzijdse tolerantie onder burgers steeds meer afneemt, waardoor sociale banden onderling ook steeds meer beperkt worden.¹⁰⁴

Zonder tolerantie kunnen de democratische openheid en kwetsbaarheid al snel een bron van instabiliteit gaan vormen. Polarisation wordt problematisch niet omdat er sprake is van een verschil in visie, maar omdat dit verschil zonder de factor tolerantie al snel verschuift naar vijandschap. Tolerantie is dus geen zwakte, maar een politiek mechanisme dat voorkomt dat onderling debat en conflict omslaan in daadwerkelijke uitsluiting binnen de politiek en onder burgers. Door de lege plaats van de macht open te houden en door wederzijdse tolerantie te waarborgen, kan de democratie haar kwetsbaarheid omzetten in veerkracht. Tolerantie is dus een belangrijk fundament dat de democratie het vermogen tot zelfcorrectie geeft: we hoeven het niet eens te zijn met de ander, we hoeven de ander alleen te tolereren. De legitimiteit van een democratie is daarmee uiteindelijk afhankelijk van het vermogen om verschillen te kunnen verdragen zonder ze op te hoeven heffen. In de huidige context van radicaliserende polarisatie tussen links en rechts, wordt deze tolerantie in hoge mate op de proef gesteld. De neiging om politieke tegenstanders niet langer als legitieme opposenten, maar als existentiële vijanden te beschouwen, kan het kantelpunt vormen waarop democratische kwetsbaarheid omslaat in instabiliteit.

4.3 Polarisation in actie: de politieke moord op Charlie Kirk

“History doesn’t repeat itself. But it rhymes.”

--- Mark Twain

Tijdens de totstandkoming van dit hoofdstuk kwam het bericht naar buiten dat Charlie Kirk, een prominent figuur binnen de rechts-populistische beweging Turning Point USA en een bekend conservatief activist, is vermoord door een linkse activist tijdens een debat op de

---

¹⁰³ Iyengar & Westwood 2015, p. 1.

¹⁰⁴ Iyengar & Westwood 2015, p. 3.

Universiteit van Utah.¹⁰⁵ Kirk had veel invloed binnen de MAGA-beweging, vooral onder jongere Trump-supporters, mede dankzij zijn enorme zichtbaarheid op sociale media.¹⁰⁶ Vrijwel gelijk na het incident wees Trump naar de ‘radical left’ en uitte dat de moord het resultaat was van radicaal links politiek geweld, aangezien het al snel duidelijk werd dat het leek te gaan om een geplande aanval die politiek gemotiveerd was.¹⁰⁷

Dergelijke gebeurtenissen kunnen aanleiding vormen tot meer onderlinge toenadering tussen groepen, maar versterken in de praktijk vaak de al bestaande polarisatie juist nog meer. De reacties vanuit de samenleving lieten zien hoe diep de ideologische scheidslijnen inmiddels lopen. In rechtse kringen wordt Kirk’s dood neergezet als een gevolg van ‘linkse haat’ en het onvermogen vanuit de linkse hoek om te kunnen omgaan met hun dalende populariteit in het politieke debat, waardoor ze over zouden moeten gaan op geweld. In linkse kringen wordt juist betoogd dat de moord nou eenmaal de consequentie is van het hebben van radicaal-rechtse overtuigingen en dat Kirk het daarmee over zichzelf af zou hebben geroepen.¹⁰⁸ De wederzijdse beschuldigingen bevestigen de eerdergenoemde affectieve polarisatie: politieke tegenstanders worden niet meer alleen als andersdenkend gezien, maar ook als immorele tegenstanders die bestreden moeten worden, wat het ‘wij’ versus ‘zij’ gevoel alleen maar voedt. Verschil slaat dus om in vijandschap. Beide groepen gebruiken de gebeurtenis om het vijandsbeeld van de ander te versterken. De nasleep van de moord maakt duidelijk dat polarisatie niet meer alleen ideologisch, maar ook persoonlijk is geworden.

Dit soort gebeurtenissen ondermijnen de democratie op meerdere manieren. Wanneer zelfs politieke figuren vermoord kunnen worden, krijgen burgers het gevoel dat zij al helemaal niet meer worden beschermd door de democratie. Het roept de vraag op bij burgers of hun veiligheid nog wel prioriteit is en laat zien dat veel mensen een groeiend gevoel van onzekerheid en onveiligheid ervaren binnen de hedendaagse democratie.¹⁰⁹ In het licht van dit soort gebeurtenissen wordt de kwetsbaarheid van de democratie al snel blootgelegd en kan deze kwetsbaarheid juist omslaan in een bron van instabiliteit. Dit is ook het moment waarop een leider met populistische en totalitaire tendensen, zoals Trump, herkent dat de democratie zich op een zwakker punt bevindt en de onzekerheid van de burger middels populistische retoriek in kan zetten voor eigen gewin. Het feit dat Trump gelijk de schuld gaf aan links, bevestigt dit: het aan kunnen wijzen van een schuldige geeft de burger zekerheid in tijden van onzekerheid. De moord op Kirk confronteert ons met de oncomfortabele waarheid dat ideologische tegenstellingen, wanneer deze affectief geladen worden, kunnen leiden tot politiek geweld - een ontwikkeling die een directe bedreiging vormt voor het democratische stelsel.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ ‘Amerikaanse politiek activist Charlie Kirk doodgeschoten bij aanslag’, nos.nl, 10 september 2025.

¹⁰⁶ ‘Heftige reacties op dood Charlie Kirk symboliseren de polarisatie die niet alleen Amerika verscheurt’, *AD* 11 september 2025.

¹⁰⁷ ‘Heftige reacties op dood Charlie Kirk symboliseren de polarisatie die niet alleen Amerika verscheurt’, *AD* 11 september 2025.

¹⁰⁸ Zahir e.a. 2025, p. 16.

¹⁰⁹ Zahir e.a. 2015, p. 17.

¹¹⁰ Zahir e.a. 2015, p. 18.

De moord op Kirk was dus niet alleen een aanslag op hem als persoon, maar ook een aanslag op de fundamentele principes van de democratie. Dit voorval bevestigt Lefort's paradox: de democratie leeft bij open debat - wat haar tegelijk kwetsbaar maakt - maar wanneer dat debat symbolische grenzen overschrijdt, bezwijkt de democratie aan haar eigen openheid en slaat de kwetsbaarheid om in instabiliteit. Kirk's dood veroorzaakte niet alleen politieke opschudding, maar legde ook de kloof bloot in een samenleving waar links en rechts elkaar steeds meer als existentiële vijand ervaren. Binnen het democratische stelsel is de openheid van het publieke debat en pluraliteit van wezenlijk belang, maar dit kan alleen gewaarborgd worden wanneer de democratische spelregels wederzijds gerespecteerd worden. Wanneer de wederzijdse tolerantie daalt en polarisatie zodanig radicaliseert, wordt de 'Ander' niet meer gezien als een deelnemer aan het publieke debat, maar als een existentiële dreiging die uitgeschakeld moet worden. De moord op Kirk is een uiterste consequentie van die manier van denken en deze gebeurtenis vormt een indringende illustratie van hoe democratische kwetsbaarheid een bron van instabiliteit kan vormen in de context van polarisatie.

Aangezien de gebeurtenis zeer recent heeft plaatsgevonden, is er nog weinig academische literatuur beschikbaar die het incident analyseert. Desondanks biedt deze gebeurtenis een waardevolle casus om, in het licht van Lefort's denken, de dynamiek van de democratische kwetsbaarheid te onderzoeken. Deze casus laat namelijk juist ook de kracht van de democratische openheid en kwetsbaarheid zien. De publieke verontwaardiging en de heroplevende discussie over de grenzen van het politieke debat laten zien dat de democratie beschikt over mechanismen van zelfcorrectie.¹¹¹ Dezelfde openheid en kwetsbaarheid die haar instabiel kunnen maken, maken haar tegelijkertijd ook veerkrachtig. Dit kan ervoor zorgen dat conflict niet wordt ontkend, maar wordt verwerkt binnen de publieke ruimte en om kan worden gezet in maatschappelijke en institutionele progressie.

---

¹¹¹ Zahir e.a. 2015, p. 17.

5. Democratie onder druk: complottheorieën

“The ideal subject of totalitarian rule is not the convinced Nazi or the convinced Communist, but people for whom the distinction between fact and fiction and the distinction between true and false no longer exists.”¹¹²

--- Hannah Arendt

5.1 Wat zijn complottheorieën?

Een complottheorie kan worden gedefinieerd als “een poging om een bepaalde gebeurtenis of praktijk te verklaren door te verwijzen naar de intriges van machtige mensen, die proberen hun rol te verbergen, tenminste totdat hun doelen zijn bereikt”.¹¹³ De filosoof Karl Popper (1902-1994) betoogde dat complottheorieën vaak voortkomen uit een diepgewortelde menselijke behoefte om impactvolle gebeurtenissen te kunnen verklaren door intentioneel handelen van actoren die profiteren van de uitkomst.¹¹⁴ Deze *cui bono*-redenering is bijvoorbeeld terug te horen in een uitspraak zoals “Follow the money”, die vaak onder complotdenkers wordt gebruikt. Volgens Popper volgt uit de psychologie dat de meeste mensen zich verzetten tegen het idee dat bepaalde gebeurtenissen het resultaat kunnen zijn van puur toeval, openlijke besluitvorming en complexe mechanismes, zoals marktwerking en evolutie.¹¹⁵ Mensen proberen van nature betekenis te geven aan onverklaarbare gebeurtenissen en zoeken daarom graag naar een heldere causale verklaring voor deze gebeurtenissen. Complottheorieën kunnen een complexe gebeurtenis reduceren tot één duidelijke oorzaak en bieden daarmee een soort schijnstructuur, waardoor complottheorieën psychologisch gezien aantrekkelijk zijn voor mensen in onzekere tijden.¹¹⁶

Complottheorieën kennen vaak buitensporige macht toe aan bepaalde personen. Deze macht omvat bijvoorbeeld het vermogen om belangrijke plannen te kunnen coördineren, het beheersen van informatie om anderen te kunnen controleren en het vermogen tot volledige geheimhouding. Om deze reden wantrouwen complotdenkers vrijwel elke vorm van ontkrachting, omdat de ontkrachters makkelijk kunnen worden gezien als onderdeel van het complot of als slachtoffers die misleid zijn door de samenzweerders.¹¹⁷ Complottheorieën hebben hierdoor een bepaalde mate van resistentie tegen weerlegging, aangezien tegenbewijs door de overheid of medeburgers altijd kan worden geïnterpreteerd als bevestiging van het complot. Het zelfbevestigende karakter van een complottheorie maakt ontkrachting hiervan

---

¹¹² Arendt 1951, p. 474.

¹¹³ Sunstein & Vermeule 2009, p. 205.

¹¹⁴ Sunstein & Vermeule 2009, p. 208.

¹¹⁵ Sunstein & Vermeule 2009, p. 208.

¹¹⁶ Sunstein & Vermeule 2009, p. 208.

¹¹⁷ Sunstein & Vermeule 2009, p. 207.

du bijzonder complex. Deze theorieën presenteren zichzelf als een gesloten waarheid en nieuwe feiten worden doorgaans gezien als onderdeel van het vermeende complot.¹¹⁸

Lefort stelt dat het democratisch stelsel zich kenmerkt door onbepaaldheid en door de lege plaats van de macht, en dat de kwetsbaarheid die daaruit volgt juist de kern van de democratie is. Bij die kwetsbaarheid komt vaak echter ook een bepaalde onzekerheid kijken, die versterkt wordt in tijden van crisis. Complottheorieën kunnen hierop inspelen en emotionele zekerheid bieden in fases waarin de onbepaaldheid van de democratie gevoelens van onzekerheid bij burgers oproept. Waar democratie ruimte laat voor open debat, een lege machtszetel en pluraliteit, maken complottheorieën korte metten met die onzekerheid. Zij presenteren een gesloten waarheid: wie de zogenaamde vijand is en waarom ‘het volk’ door deze vijand voor de gek wordt gehouden. Complottheorieën worden gevoed door een diep wantrouwen in elites, instituties of het systeem als geheel. Ook wordt het geloof in complotten vaak versterkt door polarisatie tussen bepaalde groepen, vooral wanneer deze groepen een gevoel van gedeelde identiteit hebben.¹¹⁹ Lefort stelt dat de democratie gevaar loopt wanneer één groep de ultieme waarheid meent te verkondigen en daarmee de lege plaats van de macht probeert te vullen. In complottheorieën zien we dit mechanisme zich in de praktijk ontvouwen: complotdenkers presenteren een zogenaamde ultieme waarheid die de pluraliteit van de democratie vervangt door een gesloten wereldbeeld.

De paradox van complottheorieën is dat deze proberen de democratische openheid te ondermijnen, terwijl die openheid juist de voorwaarde vormt voor hun eigen bestaan. Zonder de openheid en pluraliteit van de democratie, is er geen mogelijkheid voor burgers om dergelijke alternatieve interpretaties van de werkelijkheid te kunnen bediscussiëren en zouden deze complottheorieën niet eens een podium kunnen krijgen. Wat complotdenkers zich vaak niet realiseren, is dat het presenteren van hun waarheid als de ultieme waarheid en het structureel aan de kant schuiven van tegenbewijs, indruist tegen dezelfde democratische principes die de publieke ruimte waarborgen waarin zij hun standpunten kunnen uiten. Complotdenkers ondermijnen dus eigenlijk hun eigen bestaansrecht binnen het democratische publieke domein.

5.2 The Great Reset

The Great Reset verwijst naar een initiatief van het World Economic Forum dat zij bekendmaakten tijdens de top van 2021. Het gaat om een initiatief dat gericht is op het herzien van globale economische systemen na de Covid-19 pandemie.¹²⁰ Dit beleidsconcept verschoof echter al snel radicaal naar de visie dat mondiale elites en wereldleiders de Covid-19 pandemie bewust zouden hebben gemanipuleerd om economische en sociale controle over het volk te kunnen krijgen, en via die weg proberen een globale autoritaire regering in het

---

¹¹⁸ Sunstein & Vermeule 2009, p. 210.

¹¹⁹ Sunstein & Vermeule 2009, p. 216-217.

¹²⁰ Christensen & Au 2023, p. 1.

leven te roepen.¹²¹ Het World Economic Forum zou volgens complotdenkers in samenwerking met verschillende regeringen, centrale banken en techbedrijven plannen coördineren om de soevereiniteit van burgers te ondermijnen. Aanhangers van dit gedachtegoed verzetten zich destijds om die reden dan ook massaal tegen de aanbevelingen vanuit instituties voor de volksgezondheid, wat terug was te zien in bijvoorbeeld het weigeren van een vaccin of zelfs het compleet ontkennen van het virus. Dit gedachtegoed werd steeds populairder en resulteerde in een complottheorie, aangeduid als ‘The Great Reset’.¹²²

De aantrekkingskracht van een complottheorie zoals The Great Reset valt te verklaren doordat deze ontstond in een periode van collectieve onzekerheid.¹²³ De Covid-19 pandemie bracht ingrijpende maatregelen – zoals lockdowns en avondklokken - en wetenschappelijke dubbelzinnigheden met zich mee. Dit zijn componenten die Lefort als inherent aan de onbepaaldheid en de kwetsbaarheid van de democratie beschouwt, maar die tegelijk bij veel burgers een hoge mate aan onzekerheid veroorzaakten. In een crisissituatie zoals een pandemie, dient de *totalitaire verleiding* zich aan: men verlangt naar duidelijkheid. The Great Reset kon zulke schijnzekerheid bieden, door verwarrende en complexe gebeurtenissen te reduceren tot de alternatieve maar heldere verklaring dat dit de acties zijn van een vijand, namelijk de politieke elite. Wanneer het publieke debat wordt overspoeld door uiteenlopende standpunten en burgers overweldigd worden door een overvloed aan informatie, kan het voor men lastig zijn om een betrouwbaar referentiepunt te vinden. Een complottheorie kan in deze epistemische instabiliteit als houvast fungeren.¹²⁴

The Great Reset liet echter zien dat dit soort alternatieve theorieën de erosie van democratische normen kunnen versterken. Door het publiekelijke scepticisme en de vijandigheid tegenover politici, beleidsmakers, wetenschappelijk instituties en andere experts tijdens de pandemie, werd het vertrouwen in de democratische besluitvorming ondermijnt.¹²⁵ Burgers hadden al het gevoel verder af te staan van het democratische proces vanwege de opkomst van technocratie - zoals eerder uiteengezet - en dit werd des te meer gevoed door de gebeurtenissen tijdens de pandemie, die het anti-institutionalisme alleen nog maar versterkten.¹²⁶ Dit is dus zowel een goede voedingsbodem voor complottheorieën als voor populistische retoriek en deze kunnen dan ook hand in hand met elkaar gaan. Dergelijke alternatieve verklaringen van de waarheid kunnen vanuit het perspectief van een democratische regering schadelijke gevolgen hebben, niet alleen vanwege het kweken van scepsis bij het volk ten aanzien van standpunten vanuit de regering, maar ook door het temperen van politieke participatie en mobilisatie vanuit de samenleving.¹²⁷ Om die reden wordt beargumenteerd dat The Great Reset de uitbreiding van antidemocratische politiek heeft versterkt.¹²⁸ De grens tussen een kritische tegenstem en een ontwrichtende

---

¹²¹ Christensen & Au 2023, p. 2

¹²² Christensen & Au 2023, p. 1.

¹²³ Christensen & Au 2023, p. 12.

¹²⁴ Christensen & Au 2023, p. 5.

¹²⁵ Christensen & Au 2023, p. 13.

¹²⁶ Christensen & Au 2023, p. 10-12.

¹²⁷ Sunstein & Vermeule 2009, p. 220.

¹²⁸ Christensen & Au 2023, p. 3.

complottheorie kan dus flinterdun worden en dat is wanneer de democratische onbepaaldheid en kwetsbaarheid een bron van serieuze instabiliteit kunnen gaan vormen.¹²⁹

Toch toont ook deze casus het vermogen van zelfcorrectie van het democratische stelsel. De uiteindelijke doelstelling van deze complottheorie bleek niet zozeer het doelbewust misleiden van medeburgers, maar zat hem vooral in de poging om de pandemie te kunnen interpreteren en betekenis te kunnen geven aan de verwarrende gebeurtenissen die zich voordeden tijdens Covid-19.¹³⁰ Hierdoor werd de gemeenschappelijke werkelijkheid door de beweging in twijfel getrokken, maar journalistieke fact-checking, verdiepend wetenschappelijk onderzoek en het waarborgen van publieke debatten laten zien hoe de democratie in staat is om alsnog misinformatie te handhaven.

5.3 Hoe QAnon de democratie op de proef stelde

“When elected leaders subvert democratic institutions from within, the very rules of the game become weapons.”

--- Levitsky & Ziblatt

Een complottheorie die de afgelopen jaren veel heeft losgemaakt is die van de QAnon-beweging. Deze extreemrechtse beweging ontstond op online platforms als een anonieme gemeenschap die een eigen complottheorie vormde, maar deze ontwikkelde zich uiteindelijk tot een theorie die door een groot publiek werd gesteund.¹³¹ Aanhangers van deze theorie geloofden dat president Trump in het geheim samenwerkte met een informant genaamd ‘Q’, om een netwerk van satanische pedofielen en corrupte leiders binnen de politieke elite te ontmaskeren.¹³² Binnen de theorie van QAnon stond één aspect centraal, namelijk de ‘Great Awakening’: het moment waarop Trump, met behulp van informatie vanuit ‘Q’, zogenaamd de misdaden van deze elite publiekelijk zou gaan openbaren. Hierdoor zou het samenzweringsnetwerk, de zogenaamde ‘deep state’, in zijn geheel in komen te storten.¹³³ QAnon vertoont dus duidelijke kenmerken van complotdenken: het geloof in een kwaadaardige elite, de claim dat deze elite belangrijke informatie verborgen houdt voor het volk en het proberen te verklaren van complexe gebeurtenissen met alternatieve waarheden.

De impact die QAnon daadwerkelijk had, werd op 6 januari 2021 op aangrijpende wijze zichtbaar tijdens de bestorming van de ‘tempel van de Amerikaanse democratie’, het Capitool.¹³⁴ Een groot deel van de bestormers bleken QAnon-aanhangers, die met deze aanval hun intense loyaliteit aan Trump en MAGA toonden.¹³⁵ Deze gebeurtenis maakt op

---

¹²⁹ Christensen & Au 2023, p. 2.

¹³⁰ Christensen & Au 2023, p. 13.

¹³¹ Hannah 2021, p. 4.

¹³² Hannah 2021, p. 2.

¹³³ Hannah 2021, p. 2.

¹³⁴ Heine 2021, p. 128.

¹³⁵ Hannah 2021, p. 3.

een indringende manier duidelijk dat complottheorieën zich niet beperken tot de privésfeer of de digitale dimensie, maar dat zij ook kunnen optreden als een katalysator voor geweld, politieke instabiliteit en polarisatie in de publieke sfeer. Complottheorieën vormen daarmee dus een serieuze en directe dreiging voor de democratie: ze proberen niet alleen het democratische debat te ondermijnen, maar proberen ook door middel van politiek gemotiveerd geweld de instituties die de democratische principes waarborgen aan te vallen.¹³⁶ Op zo'n moment slaat de democratische openheid - en daarmee haar kwetsbaarheid - om in een bron van instabiliteit.

De ontwikkeling van QAnon laat duidelijk de eerder besproken paradox van complottheorieën zien. De open publieke sfeer van de democratie maakte het mogelijk dat QAnon deze alternatieve interpretaties kon ontwikkelen, kon verspreiden en zelfs politieke invloed kon genereren. Tegelijkertijd ondermijnt QAnon precies die openheid door deze alternatieve interpretaties te verkondigen als de werkelijkheid. Het pluralistische democratische debat wordt vervangen door een gesloten wereldbeeld waarin tegenstrijdige feiten worden geïnterpreteerd als deel van het complot, wat QAnon een zelfbevestigende werking geeft. De strijd tussen 'het volk' en een kwaadaardige vijand komt in het middelpunt te staan. De beweging laat dus kenmerken zien van de totalitaire logica die Lefort beschreef in zijn werk; pluralisme en onbepaaldheid maken plaats voor één wereldbeeld en houvast, wat wordt gevoed door een duidelijk vijandsbeeld.

Desondanks laten de massale institutionele en maatschappelijke reacties op de QAnon-beweging ook de veerkracht van de democratie zien, zelfs op haar zwakkere momenten. Veel beschikbare informatie over QAnon werd behandeld in de reguliere media en journalistiek, met de intentie om de complottheorie zorgvuldig te documenteren en deze toegankelijk en inzichtelijk te maken voor een breed publiek.¹³⁷ De journalistieke ontmaskeringen, de verwijdering van QAnon-accounts door sociale media platforms zoals Twitter en de gerechtelijke vervolgingen die volgden na de bestorming van het Capitool laten zien dat de democratie altijd het vermogen tot zelfcorrectie behoudt.¹³⁸ Dezelfde openheid en onbepaaldheid die het mogelijk maakte dat een beweging zoals QAnon bestaansrecht had en aan populariteit won, verschaftte eveneens de mogelijkheid voor tegengeluid en publieke middelen voor correctie. Democratische kwetsbaarheid in de context van complottheorieën is dus niet alleen een bron van instabiliteit, maar biedt ook een kracht die essentieel is voor de gezondheid van de democratie.

---

¹³⁶ Sunstein & Vermeule 2009, p. 226.

¹³⁷ Hannah 2021, p. 3.

¹³⁸ Hannah 2021, p. 4.

6. De invloed van sociale media op democratische kwetsbaarheid

“Humans were always far better at inventing tools than using them wisely.”

--- Yuval Noah Harari

De invloed van sociale media is niet meer weg te denken uit de politieke dimensie. Toen Claude Lefort destijds zijn analyse over democratische kwetsbaarheid uitvoerde, was dit nog zonder de digitale dimensie in het onderzoek te incorporeren. Dit maakt het echter zeer interessant om democratische kwetsbaarheid te onderzoeken in het licht van een nieuw fenomeen zoals sociale media. Volgens Lefort wordt de democratie gekenmerkt door haar onbepaaldheid, waardoor zowel de lege plaats van de macht als het publieke debat principieel openblijven voor contestatie en herinterpretatie. Dit democratische principe lijkt eerst juist te worden ondersteund door vormen van sociale media, aangezien zij kunnen dienen als een technologisch verlengstuk van de democratische openheid die Lefort zo cruciaal acht. Sociale media platforms - zoals Twitter, Instagram en TikTok - verlagen vanwege hun toegankelijkheid namelijk de drempel die veel mensen voelen om aan het politieke debat te participeren en vergroten daarmee de pluraliteit in de publieke sfeer.¹³⁹

In het huidige politieke landschap dienen sociale media echter steeds minder als een passief ‘doorgeefluik’ van informatie en steeds meer als een ideologisch instrument dat actief wordt ingezet om bepaalde interpretaties over politieke kwesties tot stand te brengen, wat de machtsstructuren van de politieke elite bevordert.¹⁴⁰ Dit is zichtbaar in het feit dat burgers niet meer alleen feitelijke informatie consumeren, zij identificeren zich ook met specifieke mediakanalen en de personen die deze kanalen vertegenwoordigen.¹⁴¹ Deze ontwikkeling heeft een ingrijpend effect op de relatie tussen burgers en het politieke domein. Politieke informatie wordt steeds minder beoordeeld op wat er wordt gezegd, maar voornamelijk op wie het zegt.¹⁴² De verkondiger van de boodschap wordt belangrijker dan de boodschap zelf en de waarheid raakt ondergeschikt aan moreel relativisme.¹⁴³ De sociale media dimensie is daarmee een plek geworden waar de woorden ‘waarheid’ en ‘mening’ vaak als synoniemen van elkaar worden gebruikt.¹⁴⁴

Bovendien ontwikkelen burgers door sociale media affectieve connecties met politieke figuren, wat resulteert in parasociale relaties met deze politici.¹⁴⁵ In plaats van politieke figuren zoals Trump, Kirk, Wilders en Baudet te zien als ambtsdragers, worden ze gezien als bondgenoten die dichtbij de burger lijken te staan en dit stimuleert een hoge mate aan

---

¹³⁹ Lorenz-Spreen e.a. 2022, p. 83.

¹⁴⁰ Smith 2025, p. 8.

¹⁴¹ Smith 2025, p. 9.

¹⁴² Smith 2025, p. 10.

¹⁴³ Smith 2025, p. 10.

¹⁴⁴ Smith 2025, p. 1.

¹⁴⁵ Smith 2025, p. 9.

loyaliteit naar bepaalde politici.¹⁴⁶ Dit beïnvloedt uiteindelijk ook offline politieke besluitvorming en stemgedrag.¹⁴⁷ Het open publieke debat raakt steeds meer gepolariseerd, waarbij de polarisatie ook nog eens affectiever – dus meer emotioneel geladen – wordt. Zoals uiteengezet in het hoofdstuk over polarisatie, heeft affectieve polarisatie een grote impact op het publieke debat en verschuift politiek hierdoor van een inhoudelijk debat over gedeelde problemen naar een strijd tussen onverenigbare visies waarin een ‘wij versus zij’ mindset centraal staat.¹⁴⁸ De ruimte voor een genuanceerd dialoog en compromis neemt af, wat langzaam maar zeker tot erosie van democratische normen zoals wederzijdse tolerantie en institutionele terughoudendheid kan leiden.

Politiek wordt steeds vaker verward met entertainment, om politiek voor een groot publiek aantrekkelijk te maken. Hier is zelfs een woord uit ontstaan: *politainment*.¹⁴⁹ Sociale media spelen een hele versterkende rol in het gemakkelijk maken van politiek. Dit is onder meer duidelijk geworden door hoe Donald Trump bijvoorbeeld Twitter gebruikt als strategisch instrument voor politiek gewin, door frequent gemakkelijke populistische retoriek op het platform te zetten.¹⁵⁰ Trump liet echter op een indringende manier zien hoe sociale media kunnen worden ingezet voor directe aanvallen op de democratie, na het aansporen van zijn achterban om in opstand te komen bij het Capitool door middel van stimulerende uitspraken op Twitter. Hij werd daaropvolgend geschorst van het platform.¹⁵¹ Maar ook een politiek activist zoals Charlie Kirk zette meerdere sociale media platforms in om door middel van politieke controversiële video’s aan populariteit te winnen. Door het prikkelende en controversiële karakter van deze video’s presteerden deze erg goed op sociale media.¹⁵² Algoritmes op sociale media platforms zijn namelijk zodanig geprogrammeerd dat zij emotie en controversie belonen, waardoor extremistische content veel beter verspreidt in het publieke debat dan genuanceerde content.¹⁵³ Waar politici vroeger via een kleine selectie mainstream kanalen naamsbekendheid moesten genereren, kan door sociale media en alternatieve media de traditionele poortwachtersfunctie van journalistiek, andere politieke partijen en mainstream media worden omzeild. Hierdoor kunnen extremisten tegenwoordig veel sneller een achterban creëren.¹⁵⁴ Politiek, media en entertainment raken dus steeds meer met elkaar verweven.¹⁵⁵

Hannah Arendt gaf in haar werk over totalitarisme al aan dat de ideale onderdaan van het totalitarisme degene is voor wie het onderscheid tussen feit en fictie niet langer bestaat. Het doel van totalitaire educatie is volgens haar “niet het bijbrengen van overtuigingen, maar het vermogen tot het vormen van overtuigingen vernietigen”.¹⁵⁶ Voor leiders met totalitaire neigingen, kan sociale media dus een katalysator zijn om de verschuiving naar totalitarisme

---

¹⁴⁶ Smith 2025, p. 9.

¹⁴⁷ Smith 2025, p. 11.

¹⁴⁸ Lorenz-Spreen e.a. 2022, p. 75.

¹⁴⁹ Smith 2025, p. 1.

¹⁵⁰ Kjeldgaard-Christiansen 2024, p. 291.

¹⁵¹ Smith 2025, p. 5.

¹⁵² Smith 2025, p. 2-3.

¹⁵³ Smith 2025, p. 7.

¹⁵⁴ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 56.

¹⁵⁵ Smith 2025, p. 2.

¹⁵⁶ Arendt 1951, p. 468.

subtiel te bewerkstelligen. Sociale media kunnen namelijk twee factoren voeden die het doel dienen van leiders met totalitaire tendensen: het versnelt het proces van verlies van contact met de realiteit door de vervaagde grens tussen feit en fictie, maar ook het contact met de medemens door de illusie van sociale interactie die sociale media geeft. De hoeveelheid informatie en meningen op deze platforms zorgt ervoor dat mensen op een gegeven moment niet meer weten wat waar is en wat niet, welke mening zij daadwerkelijk zelf hebben gevormd en welke mening zij door conditionering hebben overgenomen. Bovendien dragen algoritmes bij aan het feit dat burgers vooral worden blootgesteld aan informatie die hun eigen wereldbeeld bevestigt en verkleinen zij het contact met groepen die een andere ideologie vertegenwoordigen.¹⁵⁷ Dit zorgt voor een subtiele isolatie, doordat groepen niet meer met andere perspectieven in aanraking komen. Sociale media voeden epistemische instabiliteit en dit vergroot de aanhang van populistische retoriek en complottheorieën, omdat zij beloven een einde te maken aan de instabiliteit.¹⁵⁸ Complottheorieën zoals QAnon en The Great Reset benutten de mogelijkheden die voortvloeien uit het afnemende vertrouwen in democratische instituties en gebruiken sociale media om dit proces extra kracht bij te zetten.¹⁵⁹

Kortom, aan de ene kant versterken sociale media de openheid die zo cruciaal is voor een vitale democratie, maar aan de andere kant versterken zij juist de processen van polarisatie, complotdenken en populisme. Sociale media geven echter ook juist extra ruimte voor journalistieke tegenspraak, reacties vanuit gevestigde instituties en fact-checking, bijvoorbeeld door accounts die bewust desinformatie aankaarten. Het vermogen tot zelfcorrectie, dat in voorgaande hoofdstukken ook uiteen werd gezet, kan dus juist gestimuleerd worden door sociale media. De doelstelling voor democratische regimes zit hem dus niet in het beperken van het open publieke debat door sociale media gedeeltelijk of volledig af te schaffen, maar in het leren inzetten van sociale media als een krachtig middel voor zelfcorrectie. Op die manier kan democratische kwetsbaarheid in de dimensie van sociale media verschuiven van een bron van instabiliteit naar een bron van kracht.

---

¹⁵⁷ Tucker e.a. 2018, p. 16.

¹⁵⁸ Christensen & Au 2023, p. 5.

¹⁵⁹ Christensen & Au 2023, p. 14.

7. Aanbevelingen voor bescherming democratische kwetsbaarheid in het post-Lefort tijdperk

“Democracy is not a static concept. It must be reinvented by every generation, or it will cease to exist.”

--- Václav Havel, *Speech to the Council of Europe in 1992*

Claude Lefort benadrukt in zijn werk dat democratische kwetsbaarheid geen tekortkoming, maar juist een constitutief kenmerk is van de democratie. In het post-Lefort tijdperk, waarin populisme, polarisatie, complottheorieën en sociale media een centrale rol spelen, staat de democratie voor de taak haar inherente kwetsbaarheid zo goed mogelijk te beschermen zonder haar onbepaalde karakter te verliezen. De uitdaging hierbij is dus niet hoe factoren zoals onzekerheid en conflict opgeheven kunnen worden, maar hoe de democratie zich op institutioneel en maatschappelijk niveau kan versterken zodat deze factoren niet kunnen omslaan in instabiliteit; “de remedie voor de kwalen van de democratie is meer democratie”.¹⁶⁰

De focus op democratische educatie zou hierin een aanbeveling kunnen zijn. Het implementeren van educatieve programma's over respectvolle conflictoplossing, kritisch denken en bijvoorbeeld het leren herkennen van desinformatie en complottheorieën kan ervoor zorgen dat er meer democratische weerbaarheid wordt ontwikkeld.¹⁶¹ Wanneer er bewustzijn wordt gecreëerd rondom bepaalde politieke of maatschappelijke fenomenen, maar bijvoorbeeld ook rondom de werking van algoritmes en de digitale sfeer, krijgen burgers ook meer het gevoel dat ze grip hebben op wat er gebeurt in de wereld om hen heen. Dit kan ervoor zorgen dat zij beter leren omgaan met de onbepaaldheid en onzekerheid die inherent is aan een democratie. Dit kan nog extra bevorderd worden wanneer er meer wordt geïnvesteerd in onafhankelijke kennisinstututen, zowel op sociale media als buiten de digitale sfeer, waar burgers op kunnen vertrouwen en waar zij terecht kunnen met hun vragen. Het doel van dit soort kennisinstututen is niet het censureren van afwijkende stemmen, maar het bieden van epistemische houvast in tijden waarin de hoeveelheid aan informatie overweldigend kan voelen voor burgers.

Een andere aanbeveling is om democratische normen binnen politieke instituties te versterken, aangezien de democratie niet uitsluitend terug kan vallen op formele regels. Het is essentieel om democratische normen zoals wederzijdse tolerantie en institutionele terughoudendheid te waarborgen en politieke leiders hebben hierin een grote verantwoordelijkheid: zij geven door middel van hun gedragingen en retoriek de grenzen aan van wat acceptabel is in de samenleving. Het openlijk vijanddenken van politieke figuren normaliseert ook het vijanddenken onder burgers, wat averechts werkt voor de gezondheid

---

¹⁶⁰ Levitsky & Ziblatt 2018, p. 50.

¹⁶¹ Zahir e.a. 2015, p. 18.

van de democratie. Overheden moeten gerichte aandacht besteden aan het bewaken van democratische spelregels, bijvoorbeeld door bepaalde gedragscodes voor politieke figuren actief te handhaven. Denk hierbij aan het handhaven van richtlijnen die het ontkrachten van verkiezingsuitslagen, wetenschappelijke informatie en rechterlijke uitspraken consequent afwijzen. Bovendien kan het incorporeren van bijvoorbeeld burgerfora, discussiepanels en besluitvormingsprocessen waarin burgers actief participeren ervoor zorgen dat het duidelijk wordt welke conflicten leven in het publieke debat en aan burgers het gevoel geven dat zij weer dichterbij de democratische besluitvorming staan.

Het post-Lefort tijdperk vergt dus geen opheffing van de democratische open ruimte, maar vergt een versterking van haar normen, spelregels en van rails. Dit omvat het actief beschermen van deze normen en investeren in de juiste educatie zodat het vertrouwen op maatschappelijk niveau weer terugkeert, maar bovenal: er dient een herwaardering te komen van de democratische onbepaaldheid.

8. Conclusie

Deze scriptie vertrok vanuit de onderzoeksvraag hoe democratische kwetsbaarheid, zoals beschreven door Claude Lefort, zowel een kracht als een bron van instabiliteit kan vormen in de context van hedendaagse uitdagingen zoals populisme, polarisatie en complottheorieën. De analyse die in dit onderzoek is uitgevoerd helpt ons te begrijpen dat het democratische stelsel niet bedreigd wordt ondanks haar kwetsbaarheid, maar via haar kwetsbaarheid. De openheid van het publieke debat, de onbepaaldheid van de maatschappelijke orde en de fundamenteel lege plaats van de macht laten zien dat deze kwetsbaarheid inherent is aan het democratische stelsel en voortvloeit uit haar eigen fundamentele beginselen. De open en onbepaalde structuur die de democratie vitaal en progressief houdt creëert tegelijkertijd echter ook de voorwaarden waaronder populistische en totalitaire leiders de lege plaats van de macht definitief kunnen toe-eigenen, evenals de voorwaarden waaronder polarisatie kan verharderen tot vijanddenken en complottheorieën kunnen ontwikkelen tot gesloten wereldbeelden die de democratische spelregels ondermijnen. Het is dus precies vanwege die openheid en onbepaaldheid dat de democratie steeds al het begin van haar eigen ondergang in zich draagt. De onzekerheid die het democratische stelsel met zich meebrengt is namelijk niet makkelijk voor mensen te dragen. In het digitale tijdperk krijgt deze spanning nog een extra dimensie. Sociale media maken de democratische ruimte groter, maar ook instabieler. Digitale kanalen intensiveren de democratische participatie, maar bevorderen tegelijkertijd ook affectieve polarisatie en de verspreiding van desinformatie. Hierdoor wordt het met de dag lastiger voor de burger om feit van fictie te onderscheiden.

Aan de andere kant biedt de open structuur van de democratie ruimte voor kritische tegengeluiden, progressie en maatschappelijke correctie, omdat burgers via die weg bijvoorbeeld machtsmisbruik kunnen aankaarten. Juist deze openheid en onbepaaldheid, en daarmee dus de kwetsbaarheid van de democratie, maken de democratie veerkrachtig en geven haar het vermogen tot zelfcorrectie. De uitdaging voor hedendaagse democratieën ligt daarom niet in het opheffen van de kwetsbaarheid, wat een verschuiving naar totalitarisme zou kunnen bewerkstelligen, maar in het waarborgen van de democratische voorwaarden en spelregels waaronder deze kwetsbaarheid constructief kan blijven. Een stabiel democratisch systeem vergt het proactief onderhouden van democratische normen, het terugfluiten van actoren en instituties die de democratische vangrails te veel proberen op te rekken en het leren omgaan van moderne samenlevingen met de onzekerheid die inherent is aan de democratie. De toekomst van de democratische samenleving hangt niet af van of zij haar kwetsbaarheid kan opheffen, maar of zij de moed heeft haar te blijven dragen. Alleen dan zal de behoefte aan vrijheid sterker blijken dan de verleiding van zekerheid. De democratie is en blijft echter, in Lefort's woorden, een 'onbeheersbaar avontuur'.

Literatuurlijst

Achterberg 2006

P. Achterberg, 'Het einde van links en rechts: realiteit of populaire mythe?', *Mens & Maatschappij* 2006/1, p. 51-58.

Arendt 1951

H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: Schocken Books 1951, p. 380-474.

Bickerton & Accetti 2015

C. Bickerton & C.I. Accetti, 'Populism and technocracy: opposites or complements?', *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 2015, p. 2-16.

Christensen & Au 2023

M. Christensen & A. Au, 'The Great Reset and the Cultural Boundaries of Conspiracy Theory', *International Journal of Communication* 2023/17, p. 1-13.

Corrias 2017

L. D. A. Corrias, 'The empty place of European power: Contested democracy and the technocratic threat', *European Law Journal* 2017/6, p. 490-493.

DiMaggio, Evans & Bryson 1996

P. DiMaggio, J. Evans & B. Bryson, 'Have American's social attitudes become more polarized?', *American Journal of Sociology* 1996/3, p. 693.

Hannah 2021

M. N. Hannah, 'A Conspiracy of Data: QAnon, Social Media, and Information Visualization', *Social Media + Society* 2021/3, p. 2-4.

Heine 2021

J. Heine, 'The Attack on the US Capitol: An American Kristallnacht', *Protest* 2021/1, p. 128-138.

Iyengar & Westwood 2015

S. Iyengar & S. Westwood, 'Fear and Loathing across Party Lines: New Evidence on Group Polarization', *American Journal of Political Science* 2015/3, p. 1-3.

Kaufman 2025

R. Kaufman, 'Democratic Resilience in the United States: Containing Trump's Threat to Democracy?', *Report Toda Peace Institute* 2025/227, p. 3.

Kjeldgaard-Christiansen 2024

J. Kjeldgaard-Christiansen, 'The Voice of the People: Populism and Donald Trump's Use of Informal Voice', *Society* 2024, p. 289-291.

Lefort 2024

C. Lefort, *Democratie en totalitarisme*, Amsterdam: Boom 2024, p. 9-61.

Levitsky & Ziblatt 2018

S. Levitsky & D. Ziblatt, *How Democracies Die*, New York: Crown 2018, p. 3-205.

Lorenz-Spreen e.a. 2022

P. Lorenz-Spreen e.a., 'A systematic review of worldwide causal and correlational evidence on digital media and democracy', *Nature Human Behaviour* 2022/1, p. 75-83.

Mason 2018

L. Mason, 'Ideologies Without Issues: the Polarizing Consequences of Ideological Identities', *Public Opinion Quarterly* 2018/82(S1), p. 885.

McCoy e.a. 2018

J. McCoy e.a., 'Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities', *American Behavioral Scientist* 2018/1, p. 19.

Peffley e.a. 2024

M. Peffley e.a., 'Left-Right Social Identity and the Polarization of Political Tolerance', *Political Research Quarterly* 2024/1, p. 31.

Smith 2025

J. N. Smith, 'The Rise of the 'Politainment' Complex: Is Democracy Now Just a Reality Show?', 2025, p. 1-11.

Sunstein & Vermeule 2009

C. R. Sunstein & A. Vermeule, 'Conspiracy Theories: Causes and Cures', *The Journal of Political Philosophy* 2009/2, p. 205-226.

Tucker e.a. 2018

J. A. Tucker, 'Social Media, Political Polarization, and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature', *SSRN Electronic Journal* 2018, p. 16.

Wilders 2025

G. Wilders, 'Dit is uw land!', *TK verkiezingsprogramma* 2025, p. 3-14.

Zahir e.a. 2025

K. Zahir e.a., 'Public Perception of Charlie Kirk's Murder: a Sentiment-Based Study of Users' Comments on YouTube', *DSSR* 2025/10, p. 16-18.

Zwiers 2024

M. Zwiers, 'A Strongman Republic: Trumpism and the Cold War History of Race and Authoritarianism in U.S. Foreign Policy', *Atlantisch Perspectief* 2024, p. 10.